

Faculté de philosophie, arts et lettres

Oorlog om de geesten : Traduction partielle et commentée

Auteur : Hanaé Sory
Promoteur : Johan Van Cleven
Lectrice : Marlène Vrancx
Année académique 2019-2020
Master en traduction à finalité spécialisée : affaires internationales et européennes

HERUITGAVE
MET EXTRA HOOFDSTUK:
**WAT DE AANSLAGEN IN
BRUSSEL ONS LEERDEN**

OOORLOG
RUDI VRANCKX **OM DE**
GEESTEN

'Ik vrees dat terreurniveau 3 een tijdje de norm wordt in België'

BORGERHOFF
& LAMBERIGTS

INLEIDING	7
DE VOEDINGSBODEM VAN DE TERREUR	21
OPERATION IRAQI FREEDOM	23
DE ARABISCHE LENTE BARST LOS	35
LIBIË IN CHAOS, EUROPA KIJKT TOE	45
ASSAD BEGRAAFT ARABISCHE LENTE	55
OP DE THEE BIJ DE EERSTE SYRIËSTRIJDER	65
IS, HET NIEUWE KEURMERK VAN DE JIHAD	79
HET ONGRIJPBARE KALIFAAT	87
EEN NIEUWE KALIEF	89
EEN GENIALE ZET	95
HOLLYWOOD VOORBIJ	101
BEELDENSTORMERS	107
KINDSOLDATEN	111
DE TERREUR BEREIKT ONS	115
VERJAARDAG IN MINEUR	121

INLEIDING

Vanouds was het Tweestromenland tussen de rivieren Tigris en Eufraat, dat de oude Grieken Mesopotamië noemden, een bijzonder vruchtbare streek. Niet verwonderlijk dus dat net daar het Sumerische rijk (4e tot 3e millennium voor Christus) kon kiemen. De Sumeriërs noemden hun land 'ki-en-gir', wat zoveel betekent als 'land van de beschaafde heersers'. Zelfkennis is het begin van alle wijsheid, want nog steeds beschouwen historici dit rijke gebied als de wieg van de beschaving. Zo'n tweehonderd jaar geleden werden in Nineveh (vandaag de Noord-Iraakse stad Mosul) kleitabletten opgegraven die dat bevestigen. Daarop staat in spijkerschrift een van de oudste literaire werken beschreven die de mensheid rijk is, het Gilgamesj-epos.

Het is het relaas van een *bromance*, maar het verhaalt evengoed moed, zingeving, macht, machtsverlies, roem, de eeuwigheid en de dood. Heel beknopt samengevat, gaat het als volgt: de heldhaftige Godmens Gilgamesj wordt door zijn bevolking een al te wrede koning bevonden. De hemelgod scheidt daarop Enkidoe. Die wildeman gaat het gevecht aan met Gilgamesj, maar delft het onderspit. Daarop wordt hij dan maar diens beste vriend – *if you can't beat them, join them*. De twee trekken vanaf nu aan hetzelfde zeel en gaan samen op avontuur. Daarbij tarten ze goden en demonen. Dat kan natuurlijk niet blijven duren. Op een keer loopt het fout af. Enkidoe moet het bekopen. Als straf voor zijn hoogmoed wordt hij doodziek. Op zijn sterfbed vertelt hij Gilgamesj over de onderwereld waarvan hij ijlend flitsen heeft gezien. Enkidoes onrustwekkende verhalen zadelen Gilgamesj op met een panische angst voor de dood. Hij vertrekt op een queeste naar de onsterfelijkheid. Hij

krijgt twee kansen aangeboden, maar laat ze glippen. Onverrichter zake moet hij naar zijn rijk terugkeren. Alleen.

DE ONTHOOFDING DIE DE WERELD DEED ONTWAKEN

Millennia later zitten we op een bloedhete ochtend in augustus 2014 aan het ontbijt ergens in de bergen van Koerdistan. "Het is weer zover", meer kan ik de eerste minuten niet uitbrengen. De voorbije dagen hebben we verhalen opgetekend van oorlogsmisdaden door IS. Het was om te huiveren, dat mensen dit elkaar kunnen aandoen, en waarom? In Gods naam? En dan bereikt ons dit bericht, dat kort daarna via YouTube de hele wereld zal schokken:

In een onbestemd decor van okerkleurige zandheuvels en blauwe lucht figureren twee mannen. De ene zoekt macht en eeuwigheid. Hij staat rechtop en is gekleed in het zwart met een zwarte balaclavamuts over het gezicht. De andere man lijkt zijn dienaar. In een fel oranje gewaad zit hij geknield met de handen op de rug. De coupe op zijn ontblote hoofd is gemillimeterd. Via de camera richt hij zich tot zijn broer. Die heeft voor de Amerikaanse luchtmacht de lokale heersers van dit land moeten bekampen. Daar moet hij nu voor boeten. Terwijl de handrug van de gemaskerde man af en toe de schouder van de geknielde raakt, moet deze laatste plaatsvervangende schuld bekennen: "*I guess, all in all, I wish I wasn't American*".

Nu volgt de straf. De gemaskerde legt zijn hand op de schouder van de geknielde en zwaait met een mes in de andere hand. Hij is een Brit die hier is komen vechten voor zijn opperwezen. Hij richt zich tot de Amerikaanse Godmens Obama en waarschuwt hem voor zijn aanmatigende gedrag. De geknielde houdt de kaken gespannen op elkaar. Vlak voor hij wordt onthoofd, kijkt hij binnen in de onderwereld. De video moet de Godmens Obama daarvan een beeld voorhouden.

De Amerikaanse journalist James Wright Foley is dood. De wereld maakt kennis met Islamitische Staat, eerder Islamitische Staat in Irak en Syrië (ISIS, 2013) genoemd, en nog vroeger Islamitische Staat in Irak (ISI, 2006), die dan weer een uitloper was van Al Qaeda in Irak (2003). Die naam kenden we wel. Maar dit is iets fundamenteel anders. Dit is het nieuwe kalifaat. Een droom die in de harten van vele moslims al tientallen generaties lang gekoesterd wordt. Het is een droom die herinnert aan de tijd van het oude kalifaat, de tijd van kracht, trots en expansie van de islamitische wereld.

Voor het Westen en zijn waarden van verlichting en scheiding van kerk en Staat is het een boze droom die duizenden islamitische jongeren weglukt om te strijden en te sterven. Voor de bevolkingsgroepen die geteisterd worden door de oorlogen en de chaos en zeker voor diegenen die intussen in dit nieuwe kalifaat leven, is het een nachtmerrie.

IS is ook een anachronisme. Enerzijds zijn zij de ambassadeurs van een barbaarsheid die uit stoffige geschiedenisboeken lijkt te zijn ontsnapt. Anderzijds hoort IS met het inzetten van Facebook, Twitter, YouTube, *product branding* enzovoort tot de modernste terroristische organisaties die we ooit gekend hebben. Het is een productiehuis van state-of-the-art-snuffmovies.

Willen we de kiemen ervan traceren, dan moeten we graven in de recente geschiedenis. Teruggaan naar de aanslagen van 9/11. Naar de Amerikaanse invasie in Irak, op zoek naar de massavernietigingswapens waarvan men wist dat ze er niet lagen. Naar de jacht op de soennitische dictator Saddam Hoessein. Naar de mislukking van de democratie die na de bommen op het land werd gedropt. Naar de viscerale haat tegen soennieten die de sjiiitische premier Nuri al-Maliki koesterde in Irak. Naar het verdampen van de Arabische Lente. Naar de mislukte politiek ten opzichte van de burgeroorlog in het Syrië van Bashar al-Assad, waar pacifistische vrijheidsstrijders werden afgelost door extremistische jihadstrijders. Naar de zelfbenoemde kalief Abu Bakr al-Baghdadi die een kalifaat uitriep dat er geen was.

Daarmee creëerde hij een zwart gat waar alles en iedereen in verdwijnt: strijders die uit de hele wereld toestromen, religieuze minderheden, westerse journalisten, maar bovenal de dromen van de Arabische Lente en de hoop op een open, democratische hervorming in een multi-religieus Midden-Oosten.

Toen de Arabische Lente als een wervelstorm de ene dictator na de andere van de troon stootte, leek een nieuwe tijd in aantocht. Ayman al-Zawahiri, de opvolger van Osama bin Laden, hield toen een toespraak waarin hij in de omwentelingen een grote kans zag voor de radicale islam. De wereld keek meewarig, het waren de woorden van een oude man in een grot die door de geschiedenis was ingehaald. Nu klinkt overal het tegenovergestelde. Naïef waren de studenten en zij die droomden van de democratie.

Toch ligt daar het enige echte tegengif voor het virus van de gewelddadige jihad. Het Arabische ontwakten dat zich generatie na generatie moet verspreiden in een maatschappelijk weefsel als tegenpool van het religieuze fascisme van het kalifaat. Daarom is er geen heil te zoeken in het opnieuw opvrijen van de dictaturen. Want het kalifaat bestaat, willens nillens. En als het territorium is verdwenen, door een regen van bommen of door een nieuwe dictator, betekent dat nog niet dat de boze droom is opgelost.

WAT BEZIELDE DIE JONGEMANNEN?

Terug naar augustus 2014. In stilte drinken we verder van onze thee en we beginnen te praten over vroeger, niet zo lang geleden, toen we als zenuwachtige muizen die aan de kaas knabbelen aan journalistiek moesten doen. Snel toeslaan en weer verder, uit vrees voor ontvoering en... onthoofding. Wie herinnert zich die duistere periode nog in Bagdad tien jaar geleden, toen buitenlanders ook gruwelijk werden onthoofd voor de camera?

Toen heb ik mezelf gedwongen om de horrorvideo van al-Zarqawi, de terreurleider die in Irak Al Qaeda stichtte, de voorloper van IS, helemaal te bekijken. Ook hij werd net als zijn opvolger al-Baghdadi, de huidige kalief, al terechtgewezen door de leiders van Al Qaeda. Die praktijken zijn te gruwelijk, ze schrikken de gelovigen af. Maar ik probeerde aan te voelen waar ik mee te maken kreeg. Ik begreep het niet. Nu wil ik het niet meer zien. Het is een onderdeel van zieke propaganda, die dan nog eens misbruikt wordt in sociale media die bol staan van bitter cynisme. Niet met mijn hoofd! Dat laat ik niet meer toe. Ik moet in de spiegel kunnen kijken als mens en als journalist.

Weet ik waarom ik deze job doe? Ja. Besef ik de risico's? Ja. Bereid ik me zorgvuldig voor? Ja. Is het belangrijk dat oorlogsmisdaden, dictaturen en onrecht ontmaskerd worden, ongeacht van welke partij of geloof? Dat de machtelozen hun verhaal kwijt kunnen? Zeker en vast. Dus moeten we verder.

We trekken naar de Mosuldam, de frontlinie in Noord-Irak in de strijd tegen IS. In de verte wapperen de zwarte vlaggen met hun witte Arabische lettertekens. Daar regeert de angst en de terreur. In dit gebied is wekenlang zwaar gevochten. Tot op heden maken de boobytraps, de

listige bommen van de extremistische strijders, nog slachtoffers. Als we binnenstappen in een huis waar ze zich verschanst hadden, blijft het opletten voor valstrikken. We mogen niets aanraken, geen kastdeur opentrekken. Behoedzaam stappen we verder.

Maar toch krijg ik zo een inkijk in het leven van die jonge mannen. Hier sliepen ze op de vloermat of in de zetels van het salon. Ze aten voedsel uit blik dat nog opgestapeld ligt in de keuken. Waar verbleven de vrouwen die ze als oorlogsbuit hadden genomen? Hun paspoorten slingeren nog rond. De vrouwen zijn meegenomen tijdens hun vlucht. Wie niet mee wilde, werd afgemaakt, vertelt een Koerdische strijder.

Waar zitten de jihadi's? Ik ruik de stank. In de greppel ligt een stuk been, rottend. Om de hoek bevindt zich het zwartgeblakerde karkas van een auto. Ze probeerden te vluchten, maar werden door een granaatwerper uitgeschakeld. Hun verschrompelde verkoolde lichamen liggen naast de kofferbak.

Wat bezielde die jongemannen om hier ver van huis te komen sterven? Ze komen uit Tsjetjenië, Tunis, Parijs of Brussel. Is dit hun oorlog? Geloofden ze echt tot op het laatst dat ze als martelaar naar het paradijs zouden gaan? Hoe kunnen ze de gruwel verantwoorden die in hun naam en die van hun god begaan wordt?

Ik zou het hen graag persoonlijk vragen, maar levende strijders krijg ik niet van dichtbij te zien. De IS-strijders proberen te vatten, is zoals grijpen naar spoken. Ooit noemde ik deze terroristen van bij ons de geesten van het Avondland. Als journalist kan ik slechts vanop afstand kijken naar het zwarte gat waar ze zich ophouden. In de verte zie ik hun zwarte vlaggen wapperen, hoor ik hen schoten afvuren, zie ik de stofwolken die hun wegrijdende Humvees als een rookgordijn achterlaten en hun aftocht dekken. Ik heb nog nooit een levende IS-strijder gezien. Het is een zoektocht naar spoken. Spoken die het vruchtbare 'land van de beschaafde heersers' herschapen tot een *wasteland* waar de stank van verkoolde lichamen tussen de ruïnes hangt.

Ik kan met de ouders praten van westerse Syriëstrijders, ik lees de commentaren van IS-strijders en -sympathisanten op Facebook of onderga hun bravoure en scheldpartijen op Twitter. Maar dichter dan dat zal ik niet geraken. En ik moet eerlijk bekennen: ook mij krijgt de angst soms in zijn greep.

DE JIHAD IS THUISGEKOMEN

Als ik terugkeer naar huis, probeer ik zoals altijd de knop van die waanzin om te draaien. Maar deze keer wordt het anders. Wanneer ik in België terug ben en op een terras m'n koffie drink, word ik in korte tijd twee keer met verbale agressie geconfronteerd. Plots staat een jongeman in een sportieve jogging met sneakers voor me. Hij draagt de lange baard die zo kenmerkend is voor religieuze fundamentalisten. "Jij bent toch die journalist? Maak je geen illusies," snauwt hij me toe, "wij zullen toch winnen. Dat is onvermijdelijk." Enkele dagen later passeert een wat ruw uitzienende man met een stoppelbaard me. "Smeerlap! Je hebt bloed aan je handen", sist hij me tweemaal met een blik vol haat toe. Hij behoort allicht tot de Syrische pressiegroep die het regime verdedigt.

Toen ik in rebellengebied vertoefde, plaatsten ze mijn foto op internationale websites met als waarschuwing: "We houden je in de gaten!" en de vermelding van de plaats waar ik me bevond. Een onverholven dreigement dat me misselijk maakte. Uitgescholden en bedreigd worden door de twee partijen in een bloedige strijd. Alsof ik de oorlog als een schaduw mee naar huis heb gebracht. En het ergste moest nog komen.

Op 7 januari 2015 stormden twee gewapende extremisten in Parijs de redactielokalen binnen van het satirische magazine Charlie Hebdo. Twaalf mensen werden vermoord. De wereld ontdekte opnieuw de persvrijheid en heel even verkondigde iedereen: "Je suis Charlie." Politiek en bewustmaking met een hashtag. Maar wat vermag een # tegen een kalasnikov? En wat betekent vrijheid als dat woord voor sommigen enkel impliceert dat ze anderen bewust kunnen beledigen?

Tijdens een grote steunbetuiging in Parijs liepen leiders van allerlei pluimage vooraan, waarna sommigen snel terugkeerden naar hun eigen repressieve regimes. De angst voor nieuwe aanslagen houdt onze samenleving in zijn greep. Ook een grote antiterreuroperatie annex schietpartij in Verviers joeg een schokgolf door ons land. Geruchten over een geplande aanslag, onthoofdingen van politiemensen inclusief, wakkerden de hysterie nog aan. De soldaten werden uit hun kazerne geroepen, de politiemensen bleven uit angst binnen.

Uitdagend spottend gaf de 'leider' van de terreurcel uit Verviers een interview aan het glossy magazine van IS, Dabiq, veilig verscholen in

Syrië. De jihad is thuisgekomen en lijkt aan de winnende hand, in Syrië en Irak en in onze eigen geesten. Intussen verspreidt het kalifaat zich als een ziekte met steeds weidsere uitzaaiingen. Libië verzinkt in chaos en in Tunesië richtte een eenzame schutter een slachtpartij aan onder toeristen op het strand. In augustus 2015 konden passagiers nog net verhinderen dat een man met een kalasjnikov een bloedbad aanrichtte op de Thalys naar Parijs.

IN DE GREEP VAN DE ANGST

Ik geef vaak lezingen over mijn werkzaamheden als journalist in conflict- en oorlogsgebieden. Het voorbije jaar heb ik gemerkt dat Islamitische Staat onrust heeft gezaaid in de geesten van de anders zo 'nuchtere' Vlamingen. Wat brengt mensen tot het barbaarse kelen, kruisigen of levend verbranden van onschuldigen? Waarom moeten wonderen van de mensheid, cultureel erfgoed, eraan geloven? Zoals de archeologische site van Nineveh die in 2015 doelbewust werd vernield? Reiken de grenzen van het kalifaat straks tot aan de Noordzee? Is de bebaarde jongen op de tram een geradicaliseerde jihadi of gewoon een aanstellerige hipster? Onwetendheid is de voedingsbodem voor angst, en dat is sowieso een slechte raadgever.

De angst heeft niet alleen de 'bange blanke man' in zijn greep. Ik krijg steeds meer berichten over bange moslims. Ze voelen zich uitgespuwd door onze maatschappij, op de arbeidsmarkt, om te wonen, en als mens met een eigen identiteit.

"Hoe vaak moet ik zeggen dat de terroristen niet mijn wereld of geloof vertegenwoordigen?" Het is een vraag die ik steeds meer hoor. Jonge moslims keren zich af van onze samenleving, van ons sociaal weefsel, en verfoeien onze media waarin alleen maar ruimte is voor de excuus-allochtoon. De sociale media lossen een stortvloed van onbegrip en bagger waar ik misselijk van word. Is dit de wereld waarin we willen wegzinken?

Het duurt maanden vooraleer ik mensen, moslims van bij ons, kan overtuigen om mee te werken aan een reportage over hun antwoord op gewelddadig extremisme. 'Mijn jihad' wil die andere stem laten horen, die van de zwijgende meerderheid. In de hoop dat de kloof tussen 'wij' en 'zij' een heel klein beetje kan worden gedicht. Een jonge imam die zijn reputatie op het spel zet, moeders van jihadstrijders die rouwen

om hun zoon, maar willen getuigen en waarschuwen zodat het andere moeders niet overkomt. Jongeren die een andere, menslievende jihad willen voeren bij vluchtelingen.

Ik ontmoet een vader wiens zoon verbitterd ten strijde getrokken is en die bijna ook zijn dochter aan de jihad verloor. Nadat het minderjarige meisje op haar reis onderschept was, poogden ronselaars haar alsnog te rekruteren, tot op de schoolbanken.

De stroom verhalen, de twijfels en het leed dat onder de oppervlakte borrelt, lijken niet te stoppen. Met meer dan vijfhonderd strijders die uit ons land vertrokken zijn, zestig gesneuvelden en de dreiging met aanslagen, lijkt één zaak me duidelijk: de jihad is thuisgekomen. De oorlogen in het Midden-Oosten en elders zijn niet langer een ver-van-mijn-bedshow waar ik vrijblijvend verslag kan over uitbrengen. Wat ginds gebeurt, keert terug, en wat bij ons misloopt heeft zijn prijs. De oorlog die woedt, draait niet alleen om Assad, olie, soenni of sjia, maar ook om de geesten van mensen. Om het hart van onze beschaving.

Is dit kalifaat voor extremistische moslims werkelijk de voorbode van een nieuwe gouden tijd? Of is het de onderwereld waarover Enkidoe vertelde aan Gilgamesj?

PARIJS EN BRUSSEL: DE JIHADI'S SLAAN THUIS TOE

Mijn grootste vrees wordt een eerste keer werkelijkheid op vrijdag 13 november 2015. Ik ben net een lezing aan het afronden over de oorlog tegen IS wanneer m'n mobieltje onophoudelijk begint te trillen. Het publiek begint ongemakkelijk te schuifelen op de zetels van het cultureel centrum. Het scherm licht op: 'aanslagen in Parijs'. Die nacht en ook de volgende zal ik niet veel meer slapen. Zoals iedereen word ik meegesleept door de gebeurtenissen in Parijs. Een nachtmerrie wordt werkelijkheid, er ontploffen bommen bij het Stade de France, wilde schutters slaan toe bij enkele restaurants en concertzaal Bataclan wordt de scène van een horrorfilm. Het dodental blijft maar oplopen. De aanslagen in Parijs zijn de zwaarste op Franse bodem sinds WO II.

Iets meer dan vier maanden later is het weer raak: op 22 november 2015 sterven tientallen mensen door zelfmoordaanslagen in Brussel. Ik had daar ook bij kunnen zijn, als ik niet toevallig mijn afspraak die morgen op Zaventem had verzet naar de volgende dag. Het is duidelijk:

de jihadi's schrikken er niet meer voor terug om toe te slaan én zich te verschuilen in eigen streek, in eigen stad.

Betekent dit het begin van een nieuw tijdperk, zoals het geval was na de aanslagen van 11 september 2001 in de VS?

Wat in Parijs en in Brussel is gebeurd, is geen actie van een 'lone wolf', een eenzame gefrustreerde schutter, maar een gecoördineerde actie. Er is geen 'logisch' doelwit, de terroristen slaan willekeurig toe, daar waar er zoveel mogelijk onschuldige slachtoffers kunnen vallen. Een van de moordenaars schreeuwt het uit: "Zolang jullie ons doden in Syrië, zullen wij hier wraak nemen!"

De boodschap is duidelijk, vanaf nu is ieder van ons een doelwit, overal, op elk ogenblik. Neen, deze terreur was geen plotse opwelling van frustratie, geen vlag van woede, maar lang op voorhand gepland. Hier zit een bredere strategie achter.

Wat wilden de daders hier nu mee bereiken? Wraak nemen en angst zaaien. Dit is wraak voor de toegenomen militaire druk op IS in Syrië en Irak. Hun aureool van onoverwinnelijkheid kreeg een fikse deuk. Met deze aanslagen koppelden de jihadi's hun militaire strijd aan blinde terreur, van Raqqa naar de straten van Parijs en Brussel. Bij een oorlog horen militaire tactieken. En dat is het tweede objectief: spanning veroorzaken. Angst en terreur zaaien. En dat lukt. Maar waarom willen ze dat? Onze samenleving komt onder druk te staan. Twitter telt, naast dat van de jihadi's, ook een parallel universum van islamhaters. En ook zij hebben van zich laten horen. Met elke geslaakte kreet gaat het conflictmodel weer wat luider klinken. Ironisch genoeg creëert dat op zijn beurt de gedroomde voedingsbodem voor de terroristen van morgen. Het drijft gefrustreerde jongeren, die misschien wel openstaan voor die ideologie, als kanonnenvlees recht in de armen van de rekruteerders van de gewapende jihad. En dan winnen de terroristen.

Eén ding is wel duidelijk: we zullen politiek en militair een oplossing moeten vinden voor de oorlog in Syrië. Lukt ons dat niet, dan zullen we holderdebolder mee gesleurd blijven worden in een oorlog op twee fronten – ook het thuisfront – waarin enkel de extremisten een duidelijke strategie hebben. Laten we vooral het hoofd koel houden. Een open samenleving als die van ons kan je nu eenmaal niet permanent beveiligen of waterdicht maken. Of willen we liever in een politiestaat leven? Van Europa moeten we niet veel heil verwachten: dat bestaat

voorlopig onvoldoende, zowel wat buitenlands beleid als wat veiligheidsbeleid betreft. En wat vermogen strenger bewaakte grenzen tegen terreur die vanuit de eigen rangen komt?

Het kwaad is geschied, de angst is gezaaid. Maar laten we vooral het hoofd koel houden en de uitdagingen die ons te wachten staan, beredeneerd het hoofd bieden. Te beginnen in eigen land, en in Brussel dat zich steeds meer begint te tonen als een draaischijf van steun en organisatie van jihadinetwerken, al jaren een broeihaard van extreme islam. Het extremisme bestrijden, de veiligheid bewaken en tegelijk de voedingsbodem van al die ellende wegnemen, het is een zware en delicate opdracht die onze politici en veiligheidsdiensten wacht.

**DE
VOEDINGSBODEM
VAN DE
TERREUR**

OPERATION IRAQI FREEDOM

Het is 1 mei 2003. In San Diego, voor de Californische kust, ligt het supervliegdekschip USS Abraham Lincoln. Op het dek spreekt George W. Bush, de 43e president van de Verenigde Staten, zijn manschappen en bevolking toe. Hij kondigt het einde van de oorlog in Irak aan. Die was twee maanden eerder begonnen, op 20 maart 2003, om 05h34 om precies te zijn. De invasie had de eufemistische codenaam *Operation Iraqi Freedom* meegekregen. In zijn live televisietoespraak vanuit het Witte Huis lichtte president Bush toen zijn landgenoten in over het hoe en waarom van de inval door de 'Coalition of the Willing'. De doelstellingen waren "Irak te ontwapenen, het Iraakse volk te bevrijden en de wereld voor een groot gevaar te beschermen".

Nogal wat media gingen toen blindelings mee in die havikenretoriek. Het heeft een tijdje geduurd vooraleer The New York Times – toch een instituut van de journalistiek – zich bij zijn lezers verontschuldigde voor de vervormde berichtgeving in de aanloop naar de oorlog. De krant had al te gemakkelijk 'bewijsmateriaal' tegen de Iraakse dictator Saddam Hoessein voor waar aangenomen. Later zou blijken dat de oorlog op leugenachtige premissen was gestoeld. Het geviseerde regime beschikte helemaal niet over massavernietigingswapens. Het inspireerde de Britse groep Faithless voor een muzikale sneer: "*Misinformation is a weapon of mass destruction*".

Niets van dat alles op de USS Abraham Lincoln. De voorbije twee maanden waren vanop dat Amerikaanse schip gevechtsvliegtuigen opgestegen die alles bij elkaar ongeveer zevenhonderd ton aan bommen op Irak hadden gedropt. Nu lag het schip weer aangemeerd in zijn thuishaven.

Bush junior had gedaan gekregen wat zijn vader in 1991 tijdens de eerste Golfoorlog had nagelaten: Saddam Hoessein uit zijn zadel wippen. In zijn toespraak heeft Bush het over “een overwinning in de oorlog tegen terreur die begon op 11 september, en nog steeds doorgaat”. Hij meent ook dat hij met de invasie “een bondgenoot van Al Qaeda heeft verwijderd” en belooft te blijven zoeken naar verboden wapens in Irak – een zoektocht die tot dusver weinig opleverde.

BAGDAD

Toen de Amerikaanse troepen begin april 2003 de Iraakse hoofdstad Bagdad binnentrokken, sleurden ze een van de vele standbeelden van Saddam Hoessein van zijn sokkel. Op dat moment werden overal in Irak spontaan beelden van de dictator neergehaald, stukgehamerd, beplast. Bij ontstentenis van de leider zelf slingerden mensen dan maar hun schoen naar een van zijn talrijke bronzen dubbelgangers. Het beeld dat wij kennen, was een geënceneerd, symbolisch moment. Geknipt voor de televisiejournals. Terwijl Bagdad in brand stond en er her en der geplunderd werd, werden een aantal *embedded* fotografen gesommeerd het hotel aan het Firdosplein te verlaten waar ze tijdens de oorlog moesten verblijven. Vlak tegenover dat hotel stond het bewuste monumentale standbeeld – een cadeautje van Saddam aan zichzelf voor zijn 65e verjaardag.

De gebeurtenis is een mooi staaltje van wat de Romeinen zo welsprekend ‘*vae victis*’ noemden: wee de overwonnenen! Het is 9 april 2003 en de despoot – of toch zijn standbeeld – buigt eindelijk voor zijn volk. De Iraakse tiran zelf zat op dat moment niet zo ver daarvandaan in een ondergronds krocht verscholen – zoals wel meer dictators op het einde van hun heerschappij. Daar wordt hij uiteindelijk, helemaal verwilderd, ontdekt in december 2003, om drie jaar later te worden opgehangen wegens massamoord en schending van de mensenrechten.

Het neerhalen van een standbeeld is het traditionele snapshot dat verwacht wordt bij het einde van een oorlog. Het was een omgekeerd Iwo Jima – de beroemde foto waarop te zien is hoe Amerikaanse mariniers in februari 1945 de Amerikaanse vlag hijsen op het door hen veroverde Japanse eiland. Het iconische beeld kreeg in 2001 overigens een echo door New Yorkse brandweermannen die na 9/11 een Amerikaanse vlag oprichtten op *Ground Zero*.

Maar buiten het oog van de camera stonden verschillende ministeries in de fik, liepen zwetende mensen alles leeg te plunderen, lagen er kadavers in de straten en zagen we hoe mensen gelyncht werden. Officieel was Bagdad dan wel bevrijd, maar in Irak begon de chaos om zich heen te vreten. Ik zag met mijn eigen ogen hoe mensen hele arsenalen aan het leeghalen waren. En zich bewapenden. Voor onze neus scheurden ze gewoon weg met tractors en pick-uptrucks die volgeladen waren met granaten, raketten, mortiergeweren... Dat wapentuig lag daar gewoon onbewaakt voor het grijpen. Het zijn die wapens die de Amerikanen later op hun dak hebben gekregen. En nog krijgen.

SADR CITY

Aan de noordoostelijke rand van Bagdad zaten miljoenen sjiieten bijeengegreden in de immense sloppenwijken van Saddam City. Opstandige Moerasarabieren – grotendeels sjiitisch – waren daar door Saddam – een soenniet – ondergebracht, nadat hij de moerassen in hun leefgebied tussen Nasiriyah en Basrah had drooggelegd en dus onvruchtbaar had gemaakt. 's Nachts beletten Saddams tanks dat die mensen naar buiten kwamen. Na de val van het Saddam-regime werd de stad herdoopt tot Sadr City.

De sjiitische verzetsleider Muqtada al-Sadr zwaaide er nu de plak. Zijn verschijning imponeert: hij is nogal corpulent, heeft dikke zwarte borstels van wenkbrauwen, een rafelige baard en draagt altijd een zwarte tulband die zijn godsdienstige status moet onderstrepen. Uiterlijk weet hij goed te verbergen dat hij nog maar dertig is. Ondanks zijn jonge leeftijd is al-Sadr een bijzonder invloedrijke figuur onder de sjiieten die ook naar hem komen luisteren in zijn moskee in Najaf – een heilige plaats voor sjiieten, zo'n honderdzesig kilometer ten zuiden van Bagdad. Daar zit zijn stamboom waarschijnlijk ook wel voor iets tussen. Zijn vader was de zeer geliefde grootayatollah Mohammed Sadiq al-Sadr. Die werd al in 1999 door de Iraakse veiligheidsdienst omgebracht. Zijn aanhang begon een te grote bedreiging te worden voor het Ba'ath-regime van Saddam.

Al die tijd zat Muqtada al-Sadr te broeden op zijn plannen. Zijn persoonlijke blauwdruk voor een ander Irak. Een Irak zonder de soennitische uitverkoper Saddam. Een Irak dat volledig op islamitische leest geschoeid zou zijn. Een Irak dat ook niet aan westerse inmenging of invloeden zou blootstaan, dat de sporen van de Amerikaanse *combat boots* zou uitvagen. En nu was dat moment gekomen. Toen Saddam was

verdreven door de Amerikanen, was het de aanhang van al-Sadr die in de straten begon te patrouilleren. De reikwijdte van zijn jarenlang opgebouwde macht werd plots zichtbaar. Zijn milities kwamen uit de clandestiniteit getreden. Bewapend, getraind en omkaderd door contacten in het sjiiitische buurland Iran.

TIKRIT

Een autorit verwijderd van Sadr City, zo'n honderdveertig kilometer ten noordwesten van Bagdad, bevinden we ons in Tikrit. Dat was de laatste plek die door de Amerikanen moest worden veroverd. We komen terecht in een van de zomerpaleizen van Saddam. Het is een absurde gewaarwording om daar rond te dwalen tussen de spookachtige resten van een bloederig regime. Een regime dat door zoveel Irakezen gevreesd was. Een regime waarvan ze nooit hadden durven dromen of hopen dat het zou ophouden te bestaan. Absurder nog was de aankleding van de paleizen. Overal vergulde poorten. Waterkranen van goud. De dictator die ooit aan de macht kwam als aanhanger van het Arabische socialisme leefde weelderig in exclusief vastgoed dat fortuinen waard was. Maar zoals overal waren ook hier in het zog van de Amerikanen al plundersaars langsgeslagen en hadden al heel wat van de extravagante rijkdom gestript. Het gebouw was ook gebombardeerd. Er ligt veel kapot.

Plots sta ik in de slaapkamer van de verdreven dictator. Het *sanctum sanctorum*, het meest intieme van Saddam en zijn familie. En ik zie een verguld gipsen engeltje, afkomstig van een pilaar die zijn hemelbed ondersteunt had. Dat ornament vind ik wel iets hebben. Het gevallen engeltje van het bed van een baarljke duivel. Ik vraag me af wat zo'n beeldje moet hebben gezien. Wil ik het eigenlijk wel weten?

De stad ligt aan de oever van de Tigris-rivier. Deze buurt is de machtsbasis van de stam van Saddam, die in 1937 in het nabije Al-Auja werd geboren als Saddam Hoessein Abdu al-Majid al-Tikriti. Het was een rijke visvijver voor politieke machthebbers onder Saddam en hij rekruteerde er ook heel wat leden van zijn Iraakse Republikeinse Garde – zijn persoonlijke eliteleger.

Irak werd bijeengehouden met harde hand. Door de soenni-stammen. En daarbinnen door de Tikriti's. Met als spilfiguur Saddam. Net zoals bij het regime van Bashar al-Assad in buurland Syrië werd er een zekere stabiliteit en rust gegarandeerd voor religieuze minderheden. Zelfs chris-

tenen konden hun identiteit behouden onder Saddam. Zolang ze niet met hun vingers in de schuiven van de macht gingen zitten, natuurlijk. Zolang ze de kern van de macht niet aantastten.

Het beste voorbeeld daarvan blijft de christelijke vicepremier Tariq Aziz, die tot zijn dood in 2015 de onschuld van zijn broodheer Saddam bleef verdedigen. In dergelijke regimes hangt je overleven af van de goodwill van de machthebbers. Saddam hield in dat opzicht de macht stevig in handen. Hij hield het land in zekere zin samen. Maar het regime dat ooit begonnen was als een regime van Arabische nationalistenvan de Ba'ath-partij, met een politiek programma dat de bevolking welvaart en welzijn beloofde, was intussen vergleden tot een maffiose verzameling belangengroepen die waren verbonden door een religieuze en vooral etnisch-tribale context. Zorgde Saddam voor enige stabiliteit in zijn land? Ja. Zoals er ook stabiliteit heerst in een gevangenis waar alles goed is afgesloten en iedereen onder de duim wordt gehouden.

In zijn toespraak voor de invasie van maart 2003 had president Bush zich nochtans tot de Iraakse bevolking gericht met de volgende belofte: *"We will tear down the apparatus of terror and we will help you to build a new Iraq that is prosperous and free. In a free Iraq, there will be no more wars of aggression against your neighbours, no more poison factories, no more executions of dissidents, no more torture chambers and rape rooms. The tyrant will soon be gone. The day of your liberation is near"*. Die nieuwe wereld bleek onvoldragen. De Amerikanen hadden iets weggenomen, maar zetten niets in de plaats.

"IK ZAL ZE HELPEN DOODSCHIETEN"

Toen ik in 2003 de lucht proefde in Bagdad – die mythische stad van Duizend-en-een-nacht – was die onheilszwanger. Met het wegvallen van een structuur en het verspreid geraken van een arsenaal aan wapentuig, was het slechts een kwestie van tijd voor de bom zou ontploffen. Een opgepotte hoop sociale wrevel en heel wat hardnekkig oud zeer kwam namelijk aan de oppervlakte. Dat hadden we kunnen weten. Sektarisch geweld rijgt al eeuwen als een rode draad de geschiedenis van het land aaneen. De shia-bevolking die van generatie op generatie was onderdrukt, had zijn hart al die tijd met wraak bewapend. Toch is er meer aan de hand dan een ouderwetse godsdienstoorlog tussen sjiïeten en soennieten.

Voor de invasie in maart 2003 – wanneer de Amerikaanse haviken volop bezig zijn met het bijeenrapen van een casus belli – bevinden we ons in Bagdad. We gaan er met mensen praten. Een van hen is professor aan de universiteit – en dus hoogstwaarschijnlijk iemand die het regime genegen is, want de Ba'ath-partij regelt alles in het land. Iedereen die een job wil uitoefenen in Irak heeft een partijkaart op zak. Of je nu aan de knoppen zit bij een petroleumraffinaderij, of doceert aan de universiteit.

Ik vraag de man hoe hij de situatie inschat. “De tanks van de Amerikanen gaan hier makkelijk binnenrollen en ons allemaal omverblazen”, antwoordt hij gelaten. “Maar vroeg of laat zullen ze toch uit hun pantsers klauteren en zich op straat moeten vertonen”, vervolgt hij. “En dan zal ik ze helpen doodschieten.” Ik schrik. Hier zit ik dan te converseren met een keurige, brave hoogleraar die in de verste verte niet beantwoordt aan het stereotype beeld van een fundamentalistische ijzervreter. Maar in mijn gedachten zie ik hem vervellen tot een onbevreesde stadsguerrillero.

De Irakezen zijn niet te onderschatten. De soenni zijn een harde en trotse bevolkingsgroep die zich steeds verzet tegen imperialisme. Tegen de vreemdeling die het waagt hun land te bezetten. De shia-soenni-zenuw die als een grillige arabesk door de geschiedenis van de moslimwereld loopt, raakt dus ook aan andere gebieden, zoals sociale uitsluiting, onderdrukking, armoede... Het is complex. Misschien té complex voor ons om te begrijpen. President Bush heeft zeker niet gesnapt welke krachten hij heeft ontketend door de geest uit de fles te laten met zijn drive-inoorlog.

De verantwoordelijkheid van het Westen daarin is verpletterend. Het is de verantwoordelijkheid van diegene die met een tak gaat poken in een nest horzels. Vooreerst is er de verantwoordelijkheid van de Amerikanen die, met de Britse premier Tony Blair als slippendrager, een oorlog begonnen onder valse voorwendselen. Ook de media die blindelings in die retoriek zijn meegegaan, dragen een grote verantwoordelijkheid. Schuldig verzuim, noem ik dat zelfs.

Ondertussen verkeerde men in de VS in een soort luchtbel waar wishful thinking kon gedijen. Alle briljante analisten en denktanks ten spijt had Defensie-minister Donald Rumsfeld bij wijze van spreken een schaduwdenktank opgericht waar theorieën en denkpijsten die waar-schuwden voor wat zou kunnen foutlopen, verticaal werden geklasseerd.

De haviken bekeken de wereld vanuit hun eigen denkpatroon. Dat is fout. De invulling die een Texaan aan het concept ‘democratie’ geeft,

kan je niet zomaar overpoten naar de woestijn van Irak, waar tribalisme, religieuze twisten, kolonialisme, zelfs toekomstverwachtingen omtrent het einde van de wereld het kader vormen. Dat is ziende blind zijn. Dat is domheid. Wat vlug genoeg zou blijken.

FALLUJAH

Het is 2004 en we bevinden ons in Fallujah. Deze 'stad van de moskeeën' ligt ten westen van Bagdad, aan de oever van de rivier Eufraat. Tijdens ons verblijf in de streek kunnen we nog niet vermoeden dat deze stad het komende decennium herhaaldelijk de inzet zou zijn van een bloederige strijd. Het verzet is zich er aan het nestelen in wat een lange burgeroorlog zou worden, met de internationale coalitie aan de ene zijde en de sjiieten aan de andere. Rondwarende kidnapbendes maken de regio nu al onveilig. De situatie wordt steeds grimmiger. Uiteindelijk moeten we er ook vertrekken. Het wordt te gevaarlijk.

Terwijl we op de markt rondlopen, trekt onze lokale begeleider bleek weg. Hij vertaalt en vertelt ons dat we best snel andere oorden opzoeken. Blijkbaar worden er aan bepaalde kraampjes audiotapes afgespeeld met een bloemlezing van toespraken van Saddam en andere, meer jihadgeïnspireerde opruiende speeches. Ook al kan ik ze zelf niet begrijpen, toch vormen de boodschappen een niet mis te verstane bedreiging aan ons adres. Officieel controleren de Amerikanen of het Iraakse regime de stad nog. Maar ze zouden snel de greep verliezen. Aan de hand van waarschuwingen die op muren zijn geschilderd, weet de plaatselijke bevolking dat ze daar beter niet langskomen als ze niet het slachtoffer van aanslagen willen worden. De inwoners van Fallujah worden dus gewaarschuwd: hier gaat het binnenkort gebeuren.

Niet lang daarna is de hel er effectief losgebarsten. Op 31 maart 2004 werden in Fallujah vier privébeveiligingsagenten in een hinderlaag gelokt. Ze werkten voor Blackwater – een berucht bedrijf dat beveiligingsopdrachten uitvoerde voor het Amerikaanse leger. De vier mannen werden door Iraakse opstandelingen uit de voertuigen van hun konvooi gesleurd, hevig geslagen en verbrand. De verminkte en verkoolde lichamen van ten minste twee van hen werden vervolgens aan kettingen opgehangen aan een brug over de Eufraat, nadat ze door de straten waren gesleurd. De lynchpartij bracht Amerikaanse troepen ertoe de stad aan

te vallen. Ze kregen echter geen controle over het soennitische bastion waar Abu Musab al-Zarqawi en zijn jihadi's zich schuilhielden.

De uit Jordanië afkomstige al-Zarqawi was de leider van Al Qaeda in Irak, die na de val van Saddam Hoessein een eigen niche vond. Voor de Verenigde Staten speelde hij een belangrijke rol in het motiveren van de invasie van Irak in 2003. Al-Zarqawi was zogezegd de missing link tussen Saddam en Al Qaeda. Hij was toen eigenlijk een kleine garnaal met dito terreurgroep, maar de VS maakten hem en zijn mythe zelf groter. Uiteindelijk nam hij het roer over van Osama bin Laden, die hij ook in wreedheid oversteeg, bijvoorbeeld door het eigenhandig onthoofden van gijzelaars. Al-Zarqawi groeide uit tot een jihadistische sterfiguur in wiens naam aanslagen worden gepleegd.

Ondertussen zijn honderden opstandelingen en onschuldige burgers omgekomen. Later zou blijken dat de Amerikanen tijdens hun vergeldingsoffensief in november 2004 witte fosfor hebben gebruikt in hun brandbommen. Jaren later ga ik op bezoek bij een gezin met een kind dat geboren is net na de aanval. De kleine Abdul Rahman ligt op een bed. De huid van zijn iele armpjes is zo broos dat ze bij de minste aanraking openrijt. Hij is niet de enige levende herinnering aan de slag om Fallujah. Veel kinderen die in hetzelfde jaar werden geboren, vertonen dezelfde symptomen. Als ze nog in leven zijn. Hun ouders kunnen niets anders doen dan dagelijks de wonden te ontsmetten.

De streek rond Fallujah is de bedding van de soenni-stammen. Tegelijk was het ook de kweekvijver waar het Saddam-regime zijn elite haalde voor ministeries, officieren... Zij werden collectief naar huis gestuurd: het Iraakse leger werd door de Amerikanen ontbonden. In de praktijk kwam het erop neer dat ze zonder geld, maar mét hun wapens werden weggestuurd. Ze moesten nu werkeloos toezien hoe hun land werd ingepalmd door wat voor hen criminelen waren.

De vernederende beelden die uit de Abu Ghraib-gevangenis ontsnapten, hielpen niet bepaald dat beeld bij te stellen. De beruchte gevangenis, waar onder het Saddam-regime gruwelijke folterpraktijken plaatsvonden en honderden politieke gevangenen werden geëxecuteerd, verwierf pas wereldfaam onder het Amerikaanse bewind. Foto's waarop lachende Amerikaanse soldaten en naakte gevangenen die vernederende seksstandjes moesten nadoen, opgejaagd werden met honden of met elektrocutie werden bedreigd, gingen de wereld rond en wekten wereldwijd walging en woede op, met name in de Arabische wereld en de wereld van

de islam. Het was pr die de Verenigde Staten nu net niet nodig hadden.

In die opeenstapeling van woede en wrok nestelden zich dan de jihadi's, zoals een koekoek die haar eieren in het nest van andere vogels deponeert om ze daar te laten uitbroeden. Die infiltratie gebeurde van dorp tot dorp, van *safehouse* tot *safehouse*, van aan de Syrische grens via Fallujah tot Bagdad. De jihadroute was geboren.

GEWELDSPIRAAL

Eind juni 2004 droegen de Amerikaanse autoriteiten de formele soevereiniteit van Irak over aan de nieuwe leiders van het land. Maar het geweld stopte niet. Het land werd geteisterd door ontvoeringen, zelfmoordaanlagen... Het Iraakse verzet tegen de aanwezigheid van buitenlandse troepen rijgt stilaan een lange slachtofferlijst aan elkaar.

Al-Zarqawi zette zijn naam ondertussen steeds prominenter op de Iraakse kaart als leider van Al Qaeda in Irak. In mei 2004 had hij het wereldnieuws gehaald met de video 'Sjeik Abu Musab al-Zarqawi slacht eigenhandig een Amerikaan af'. Daarin was te zien hoe de eerder ontvoerde 26-jarige zakenman Nick Berg werd onthoofd, als vergelding voor de vernederingen van Iraakse gevangenen door Amerikanen. Berg droeg een oranje pak dat ook werd gedragen door de gevangenen in de Amerikaanse gevangenis op Guantanamo Bay, waar sinds 2002 verdachten van Al Qaeda en de taliban werden vastgehouden.

Eind januari 2005 vonden in Irak de eerste vrije verkiezingen in vijftig jaar plaats. Maar in de belangrijkste provincies kon niet worden gestemd, omdat het er te onveilig was. Ook de bevolking van Fallujah viel zo uit de boot. Een feest van de democratie werd het niet. En de geweldspiraal destabiliseerde het land steeds verder. Elke nieuwe aanslag waarbij sjiieten omkwamen, veroorzaakte een nieuwe golf van sektarisch geweld, waarbij ook de nieuwe Iraakse regering – die vooral uit sjiieten bestond – zich op soennitische groepen richtte.

Toen op 22 februari 2006 de Askariya-moskee in Samarra met een krachtige bom deels werd verwoest, kwamen sjiieten woedend de straat op. De moskee is een van de meest gerespecteerde sjiitische heiligdommen in Irak. Uit wraak vielen de sjiieten tientallen soennitische moskeeën aan. Dat hield niet op toen Nuri Kamal al-Maliki twee maanden later premier werd. Hij ging immers de geschiedenis in als een van de conservatiefste sjiitische ambtenaren, en als een leider die de soennitische bevolking onderdrukte en vervolgde.

MISSION ACCOMPLISHED

Terwijl ik luisterde naar de woorden van president Bush op het dek van de USS Abraham Lincoln, werd ik kwaad. Dit was geen 'Gettysburg Address' – de korte toespraak die president Lincoln in 1863 uitsprak bij de graven van soldaten die stierven tijdens de slag bij Gettysburg – de grootste veldslag van de Amerikaanse burgeroorlog. Een citaat daaruit: "Het is aan ons, die leven, om ons te wijden aan het onvoltooide werk dat zij die hier vochten dus zo nobel hebben bespoedigd. Het is aan ons om ons te wijden aan de grote taak die voor ons overblijft: dat we uit deze geëerde doden een versterkte passie kunnen putten voor het doel waarvoor zij de laatste volle dosis toewijding gaven; dat we hier plechtig vastleggen dat deze doden niet vergeefs zullen zijn gestorven; dat in deze natie, onder God, een nieuwe vrijheid zal opleven; en dat bestuur van het volk, door het volk, voor het volk, niet van de aarde zal verdwijnen". Slechts 272 woorden had de Republikeinse president nodig gehad om op poëtische wijze uitdrukking te geven aan de *raison d'être* van de Verenigde Staten van Amerika. Sindsdien wil elke Amerikaanse president stiekem zijn eigen Gettysburg-redevoering munten.

Maar tegenover de historische woorden van Lincoln was de speech van Bush een voorbeeld van valse poëzie. Achter hem hing een potsierlijk spandoek waarop in stars-and-stripes-motief triomfantelijk de slogan "MISSION ACCOMPLISHED" geblokletterd stond. Bush kondigde het einde van zijn blitzoorlog aan. Opgetogen. Maar voorbarig. Het moest nog allemaal beginnen. Dat had die universiteitsprofessor die ik in Bagdad sprak, heel goed weten te voorspellen.

DE ARABISCHE LENTE BARST LOS

De situatie in Irak had een schokgolf teweeggebracht die voorlopig beperkt bleef tot dat land zelf. In de rest van de Arabische wereld bleef het vooralsnog onheilspellend rustig. Het was de stilte voor de storm. Overall kon je voorvoelen dat er een vulkaan op uitbarsten stond. Een vulkaan van decennialange frustraties en onderdrukking in de Arabische wereld. Er was totaal geen ideologie meer die het geheel samenhiield, zoals het Arabische socialisme voorheen. Het vernis van die ideologische, seculiere beweging was al lang vergeeld door machtsgeile dictators die de beloftes van vrijheid en economische herverdeling waren vergeten. Het cement was aan het afbrokkelen.

In verschillende dictaturen hielden oude krokodillen ondertussen de stoel warm voor de volgende generatie – meestal hun zonen. In Libië, waar Moammar al-Khadaffi al 42 jaar aan de macht was, zag het ernaar uit dat een van diens zonen, de architect Saif al-Islam, hem zou opvolgen. In Syrië had Bashar al-Assad in 2000 zijn vader opgevolgd als president. Die laatste was in het harnas gestorven, na 29 jaar aan de macht. De 83-jarige Egyptische president Hosni Moebarak, alleenheerser sinds 1981, zou zijn zoon als zijn opvolger hebben gezien. De nieuwe generatie had in de ogen van de bevolking geen noemenswaardige legitimiteit of (militaire) verdienste. Integendeel: ze werd omringd door een zweem van corruptie. En van zwakte. En dat in een wereld waar sterkte een belangrijke legitimerende factor is. De bevolking voelde dat aan. De generatie die aan het uitbollen was, was even corrupt, maar had genoeg bloed aan de handen om het schrikbewind in stand te houden.

Op mijn doortochten in de regio was die spanning steeds meer voelbaar. Wanneer ik met mensen sprak, tijdens taxiriten of op een marktplaats, klonk steeds vaker het gemor door. Ik hoorde een groeiend misprijzen, een welgemeende afkeer voor de heersers. En met reden. Er begon van alles vast te lopen. Niets bleek uiteindelijk nog te functioneren. De staat werd stilaan uitgehold tot een vehikel dat nog enkel voor een bepaalde middenklasse scheen te werken. Er hing iets in de lucht.

Dat vertelt je ervaring je, na jarenlang rondtrekken door de Arabische wereld. Dat zegt je ook je intuïtie. Heel subjectief allemaal. Maar dat zeggen je ook de objectieve cijfers. Dit zijn landen met een hoge werkloosheid en een steeds grotere verpaupering. Met een lichtung jongeren zonder welk toekomstperspectief dan ook. Zelfs wanneer ze een opleiding hebben genoten. En dan heb ik het nog niet over het ontstellende aantal ongeletterden. Bijna 30% van de Egyptische bevolking zou bijvoorbeeld analfabeet zijn.

Wie in Caïro of Alexandrië rondwandelt, ziet zich omgeven door een steeds grotere klasse zonder vooruitzichten en zonder enige hoop op verbetering. Rondrijdend in een taxi bekwam mij een vreemd, onbestemd gevoel. Een gevoel dat er iets te gebeuren stond. Sowieso moest er vroeg of laat een tijdbom ontploffen. En dat voelde ik het sterkste aan in Egypte. Maar als Egypte schokt, schokt de rest van de Arabische wereld mee. Als een Arabische wave.

Egypte blijft immers het gidsland. Dat is historisch zo gegroeid. Het land met het grootste aantal mensen. Het land met het machtigste leger. Dat is de erfenis van Gamal Abdel Nasser, Egyptes tweede president die nog steeds gezien wordt als een van de grootste Arabische leiders. Caïro is ook de residentie van de invloedrijke en prestigieuze Al-Azhar-moskee. Ook de Arabische Liga is in de stad gevestigd. Caïro is een zetel van religieuze en wereldlijke macht. Ik hield dus met een half oog Egypte in de gaten. Er stond gewis iets op til. Dat was bijna seismografisch te voorspellen. De kroniek van een aangekondigde knal. Toch was het niet in Egypte, maar in Tunesië dat de beslissende vonk zou ontspringen die de aanleiding gaf voor wat we de Arabische Lente noemen: een vloedgolf van protesten en opstanden in de Arabische wereld.

TUNESIË

Tunesië werd al sinds 1987 geleid door Zine El Abidine Ben Ali – de president die bij alle verkiezingen na zijn staatsgreep telkens met meer

dan 90% van de stemmen herverkozen werd, zoals dat altijd gaat in een autoritair regime. Maar ook hier groeide de revolutie geruisloos, achter de façades. Nu het regime gevallen is, komen de verhalen openlijk naar boven. De voormalige butler van Tunesiës first lady, Leïla Trabelsi, leeft nog steeds in angst wanneer ik hem ontmoet. Hij vertelt me hoe het personeel van de Ben Ali's hun job in angst uitoefenden. "Niemand durfde tegen haar in te gaan omdat ze bang waren. Ze vreesden voor hun eigen leven en voor dat van hun gezin." De man vertelt me dat de first lady haar personeel via camera's bespiedde. En dat ze zich verrijkte op de rug van de Tunesische bevolking. "Ze intimideerde mensen en probeerde dingen te bereiken door de macht van de president te misbruiken", zegt hij. "Ze plunderde het land."

In het mondaine Sidi Bou Said, met zijn wit-blauwe gebouwen, bezoek ik de villa-met-zwembad waar een 24-jarige neef van de president zijn dagen doorbracht. Met zicht op zee. Een onbereikbare rijkdom voor de modale Tunesiër. Na het uitbreken van de revolutie is de jongeman naar Frankrijk gevlucht. Zijn villa is ondertussen compleet gestript. Zijn leeftijdsgenoten uit Tunis hebben die opnieuw gedecoreerd. Met revolutionaire graffiti. In zwarte verf staat er een slogan gespoten: "*Voler le peuple pour se payer une baraque aussi moche.*"

Volgens de ex-butler wilden de Trabelsi's de revolutie aanvankelijk nog de kop indrukken. Ze hadden niet door wat er gebeurde. Pas daarna kwamen de angst en ten slotte de paniek. Niemand had de opstand in Tunesië zien aankomen, laat staan de proporties die hij zou aannemen.

BOUAZIZI

In Tunesië werd de lont in het kruitvat gestoken met de tragische wanhoopsdaad van een jongeman. Op 17 december 2010 overgoot de moegetergde fruitverkoper Mohammed Bouazizi zichzelf met benzine en stak hij zichzelf in brand voor een overheidsgebouw in Sidi Bouzid. Het was zijn reactie op een incident eerder die dag. Hij had geen vergunning. Zijn koopwaar en weegschaal werden door de politie aangeslagen. Bovendien zou een vrouwelijke politieagente hem hebben geslagen en vernederd.

Het nieuws van Bouazizi's lot verspreidde zich snel. Mensen kwamen de straten op. Het was de generatie die van Facebook een instrument van de revolutie maakte. De opstand brak los en zette Tunesië in vuur en vlam. Plots werd een volstrekt onbekende *the talk of the town*. Een

stilgezwegen *nobody* werd de stomme woordvoerder van de man en vrouw in de straat.

Wanhopig. Dat moeten ook de jongeren geweest zijn die in Kasserine Bouazizi's voorbeeld volgden, net na zijn daad. Kasserine is een stad in het hart van Tunesië. Het is de armste en ellendigste plaats in het land. Dit lijkt helemaal niet op het Tunesië dat westerse toeristen willen zien. Het is ook de plaats waar de revolutie echt losbarstte. Ik wil weten wat mensen zo wanhopig maakt dat ze hun leven riskeren tegen een oppermachtige dictatuur.

Hosni is een van de jongeren die zichzelf in brand staken. Hij overleefde het, maar hoe. Hij ligt op een divan. Zijn gezicht vertoont zware brandwonden. Zijn hoofd is omzwachteld met verband. Hij vertelt hoe hij op 3 januari het huis verliet en door de politie werd gearresteerd. "Ze zeiden dat ik mensen mobiliseerde om te gaan betogen." Hij vertelt hoe hij naar een donkere kamer werd gebracht en er op hem werd los geslagen. "Ze bleven slaan en riepen: waarom heb je geen werk? Steek jezelf maar in brand, zoals Bouazizi!" Dat deed hij. Jammerend gaat hij verder: "Ik eiste alleen maar werk. Maar ze vernederden me en dus stak ik mezelf in brand." Hij kijkt naar zijn hand. Er hangen geen vingers meer aan. "Ik heb dit gedaan omdat ik geen kant meer op kon. Ik zag geen uitweg meer en wou alleen nog maar dood. Ik zag mijn moeder en zussen lijden. Ik schaamde me als ik mijn moeder om geld moest vragen voor sigaretten."

Mohammed Bouazizi overleed begin januari 2011 aan zijn verwondingen. Hij was net geen 27 jaar oud geworden. Vlak na zijn overlijden kan ik met zijn moeder spreken. Mannoubia heet ze. De rimpels op het gelaat van de oude vrouw zijn de sporen van een getekend leven. Op het moment van Mohammeds wanhoopsdaad was ze olijven aan het plukken op het veld. Ze beschuldigt de autoriteiten in het algemeen en de politie-agente in het bijzonder. Ze hadden hem zijn waardigheid afgenomen. "Ik vraag God dat hij haar (de agente) laat branden zoals hij, en zoals ik vanbinnen brand." En toch: "Ik ben dankbaar dat hij de vonk was voor Sidi Bouzid en voor het hele land. Moge God hem genadig zijn."

Met zijn daad zette hij echter ongewild de zogenaamde Jasmijnrevolutie in gang – de Arabische jasmijn is Tunesië's nationale bloem. Half januari ontvluchtte dictator Ben Ali het land. Maar de revolutie stopte niet aan de Tunesische landsgrenzen. De revolutie die Tunesië door elkaar schudde, ging uiteindelijk ook viraal in de hele Arabische wereld.

Eerst naar het grote buurland Algerije. En daarna – uiteindelijk – naar Egypte. Daar, in Caïro, kwam het Tahrirplein achttien dagen lang in het centrum van de internationale belangstelling te staan, terwijl honderdduizenden jongeren het aftreden van president Moebarak eisten.

TAHRIR

Ik beleef die periode in een roes. Ik zit midden in de revolutie, als een van de weinige westerse journalisten. Voor iemand in mijn stiel is dat een onbeschrijflijk gevoel. Het regime, dat pottenkijkers niet op prijs stelt, intimideert de buitenlandse journalisten. Het toeval wil dat onze ploeg bij het inchecken in het hotel de goedkoopste kamers krijgt. Dat zijn niet de kamers met zicht op de Nijl. Het zijn de kamers aan de lawaaierige achterkant, waar het verkeer de hele nacht voorbijraast. De kant ook die uitgeeft op het Tahrirplein. Een plaats waar normaal helemaal niets te beleven valt. Tot nu dus. Ons balkon wordt een loge met uitzicht op het theater van de geschiedenis. Beneden, onder ons, klimt het publiek van het parterre op de bühne om zelf acteur te worden.

We hebben het geluk dat we redelijk hoog gelogeed zijn. Op een of twee verdiepingen van het hotel is er internetverbinding. Die wordt gebruikt door de Nationale Bank van Egypte, daar vlakbij. Die connectie blijft dus werken – de bank moet immers operationeel blijven – ook al wordt de rest door de autoriteiten na drie dagen offline gezet. Door een stom toeval blijven wij dus online in een land dat van het internet is afgesneden. Dat manoeuvre is overigens een zoveelste bewijs à charge tegen het regime van Moebarak. Het werkt contraproductief: de jongere generatie sluit je geen vijf dagen af van Facebook, Twitter of YouTube. Dan komen ze pas echt op straat. Dan trekken de digitale generaties een analoge revolutie op gang.

De revolutie speelt zich af voor onze neus. Ik zou liegen als ik beweerde dat zich op dat moment geen gevoel van euforie van mij meester maakt. Dit is waar je het tenslotte voor doet als journalist. Dat je deze beelden, deze verhalen kunt overbrengen naar de buitenwereld. Tegelijkertijd heb ik een grote verbondenheid ervaren met die studenten die daar zo massaal het Tahrirplein bezetten. Je beleeft die revolutie van binnenuit. Ik heb kunnen observeren hoe zo'n revolutie zich ontploeft. Hoe de gebeurtenissen elkaar opvolgen. Ik heb ook kunnen zien hoe de demonstranten hun eigen geïmproviseerde ordediensten gingen organiseren tegen de knokploegen die na verloop van tijd door het regime op

hen werden afgestuurd. Die knokploegen werden betaald om de studenten af te ranselen, in eerste instantie om het jonge volkje te provoceren tot geweld. Dan hebben ze namelijk een stok om de hond te slaan. Het wordt grimmig op het plein.

We gaan live vanaf het balkon, maar moeten af en toe wel schuilen. Er zijn immers sluipschutters in de buurt gesignaleerd. De meeste journalisten trekken weg. Het hotel is een spookhotel geworden. 's Nachts staat het personeel in de hall beneden gewapend met stokken, om te beveiligen. Via een klein achterdeurtje – een dienstingang waarschijnlijk – laten ze ons ongemerkt op het plein zonder dat we dreigen te worden opgepakt. We hebben een sluipingang naar de revolutie beneden, het zicht erop vanaf ons balkon én een internetverbinding. Natuurlijk blijven we. Dit zijn immers drie schitterende elementen voor ons om verslag uit te brengen en de sfeer live over te brengen naar de kijkers thuis. Omdat wij de wereld tonen wat er gebeurt, zijn de Egyptenaren ook heel beschermend tegenover ons.

Die drie weken beleven wij net als de protesterende studenten een soort Stockholmsyndroom. Die periode is mijn wereld even begrensd tot het Tahrirplein. Al de rest verdwijnt. Het is een roes die dagen aan een stuk doorgaat. Indrukwekkend. Vermoeiend ook.

De mensen op het Tahrirplein zijn geen extremisten. Tahrir is de plaats waar doodgewone mensen helden worden. Dit is een *civil movement* van studenten. In volledige openheid. Meisjes protesteren er naast jongens. Verkrachters – berucht op dit plein – worden opgespoord met speciaal daartoe opgerichte brigades. Het lijkt wel alsof er voor de vuist weg een volstrekt nieuwe wereld wordt georganiseerd. De adrenaline omhelst de naïviteit. De jongeren hebben het Tahrirplein veroverd. Hun protestbeweging blijft maar aangroeien tot gigantische proporties. Dan komt het waterkanon. En de troepen die stokslagen uitdelen. Maar de protesteersders komen terug. *Reculer pour mieux sauter*. Nu wordt er geschoten. En weer wordt niet geweken. Er is een soort razernij ontstaan uit een door honderdduizenden gedeelde overtuiging dat er iets kan veranderen. Op een bepaald moment plooiën de ordediensten en gaat de politie lopen. En de protesteersders zijn helemaal niet meer zinnens om het plein – hun plein – weer af te geven. *J'y suis, j'y reste*. Ook al slaat na drie dagen de vermoeidheid toe. Zij blijven. Het is Moebarak die moet vertrekken.

Een 24-jarige jongeman, Ramy Essam, vertolkt dat gevoel goed wanneer hij op zijn gitaar de zelfgeschreven protestsong 'Irhal' speelt. Vertrek! Het is een gebiedende serenade bedoeld voor de oude Moebarak. Hij is de enige Egyptische president die de studenten hun hele leven hebben gekend. De oude farao, altijd in pak, met het uitgedunde zwarte haar strak naar achteren gekamd, blijft doof voor hun eisen. Via YouTube groeit Ramy's lied uit tot de hymne van de revolutie. Binnen de kortste keren wordt het gezongen en gehoord van Caïro tot Benghazi, van Tripoli tot Damascus.

Wanneer ik hem een jaar later opzoek, vertelt hij me hoe hij door militairen was opgepakt. Hij had zich moeten uitkleden, waarna ze met houten en metalen stokken op hem sloegen. Een officier sprong meermaals op zijn rug en gezicht. Zijn haar werd met glasscherven bewerkt en ze dienden hem ook meermaals stroomstoten toe. De jongeren gaven zich helemaal over aan de droom van een mooier leven en een rechtvaardiger bestaan. "Vóór de revolutie kende mijn leven ook slechte en goeie momenten", zegt hij. "Maar het voorbije jaar zal het beste van mijn leven blijven."

En dan is er dat hallucinante beeld van paarden en kamelen die het plein opstormen, bereden door aanhangers van Moebarak. Het lijkt wel of ik in de figuratie van een foute B-film ben beland. Ik zie rondom mij mensen die door de knokploeg in elkaar geslagen worden. Ik zit zelf in de maalstroom. Maar hoe kom je daar weg zonder dat je zelf in de escalatie wordt meegesleurd? Uiteindelijk lopen ook de paarden en kamelen zich te pletter op de jongeren.

IS IN EGYPTE

Wanneer ook het leger – dat nog niet had ingegrepen – zich tegen hem keert, treedt Moebarak eindelijk af. Dan bereiken de eerste geruchten het plein. De euforie op het plein is na drie weken protest enorm. Een collectieve uitbarsting van opluchting en vreugde doet zich voor. Die voel je bijna fysiek aan. Dan is het roepen om boven die Arabische oerschreeuw uit te komen. Het leger neemt de zaak over. Maar het leger heeft ook zijn eigen belangen te verdedigen. Wat gaat het doen? Het lijkt alsof de goeden hebben gewonnen. Alsof de eindaftiteling kan beginnen. Alsof alles voorbij is. Maar ook hier: het begint nu pas. En er kan veel fout lopen. Want wie krijgt uiteindelijk de macht in handen?

Wie verwacht dat het leger zomaar afstand doet van zijn politieke én economische macht, negeert de lokroep van de oude privileges. Tijdens aanhoudende demonstraties gaat het leger dan ook bijzonder hardhandig te werk. De baton is hun communicatiemiddel. Videobeelden van een meisje dat wordt vernederd en mishandeld door militairen gaan de wereld rond.

Een vrouw met een opvallend rode jas schiet haar ter hulp. Ze kan niet begrijpen waarom de militairen het meisje de kleren van het lijf scheuren en op haar blijven schoppen. Ze wordt op haar beurt het doelwit van de soldaten die haar op de grond werpen, minutenlang op haar blijven slaan en haar bewusteloos schoppen. Ik zoek haar op. Ze heet Azza. "Het is een stel sukkelaars", zegt ze. "Ze denken dat ze ons aankunnen. Dat ze controle hebben over Egypte, over het volk van Egypte, over de vrouwen en de jongeren van Egypte. Maar dat is een illusie."

Ondanks het feit dat ze zwaargewond raakte en een schedelbreuk overhield aan haar interventie, is Azza minder dan ooit zinnens een blad voor de mond te nemen. "Door wat ze ons hebben aangedaan, zijn ook heel veel vrouwen en meisjes de straten van Egypte opgegaan om hun een duidelijk neen te geven. Ze zeiden: 'Ons krijg je niet klein.'" Dit is een strijdbare vrouw die niet wil wijken voor de revolutie haar vruchten heeft afgeworpen. Vastberaden zegt ze me nog: "Ik ga terug naar het Tahrirplein. Ik verlaat Tahrir niet. We blijven daar tot we het doel bereiken waarvoor we op 25 januari naar het plein zijn getrokken." De Egyptenaren die van de vrijheid hebben geproefd, zijn niet van plan die terug op te geven.

Tijdens de parlementsverkiezingen die erop volgen, zijn het niet de studenten van de revolutie, maar de Moslimbroeders en de salafisten die winnen. Mohammed Morsi wordt president. Hij drukt er een nieuwe grondwet door. In plaats van een geïnspireerd document dat de democratie leven inblaast, zoals beloofd, blijkt het in werkelijkheid een versluierd islamitisch programma. Velen vinden dat hun revolutie gestolen is. Het programma van de studenten lijkt geruisloos tussen de plooiën te zijn verdwenen. Ik vermoed dat iedereen die ik indertijd heb geïnterviewd, ondertussen in de gevangenis zit. Er is weer veel angst. En veel zwijgen. Het zwijgen van de sfinx.

Anderhalf jaar na de revolutie land ik terug in Egypte. De taxi waar ik instap, wordt bestuurd door een vrouw. Nadia heet ze. Het is een primeur voor me in de Arabische wereld. De goedlachse vrouw draagt een

hoofddoek. Ze haalt haar trots uit de verbaasde blikken van Egyptische huisvrouwen die haar met de taxi zien rijden. Sommigen applaudisseren voor haar. "Mannen moeten niet voor de tv zitten en koffie drinken terwijl vrouwen al het werk doen", zegt ze. "We kunnen niet wachten op een president die alles voor ons oplost. Iedereen moet bereid zijn om mee te veranderen." Stiekem hoop ik dat Nadia de volgende minister van Emancipatie wordt in haar land.

Egypte is een land met veel gezichten. Het blijft ook een arm land. Daar heeft de revolutie niets aan kunnen veranderen. Aan de piramides staan kamelenhoeders vruchteloos te wachten op de toeristen die niet meer komen. Heel wat toeristenkamelen zijn ondertussen in de kookpotten beland. Ook de ongeletterdheid blijft groot in het land. Het is die economische ellende die de belangrijkste uitdaging is voor het welslagen van de democratie.

Egypte is dan ook een kwetsbare democratie in wording, waar de restanten van het oude regime tegenover de vernieuwers staan. Waar de seculieren tegenover de islamisten staan. Toch lijken mij de ideeën waar de studenten van het Tahrirplein voor stonden het enige echte tegengif voor extremisme.

Ondertussen kwam Abdel Fattah al-Sisi aan de macht met een monsterscore van 97% van de stemmen, nadat voorganger Morsi was afgezet. De nieuwe president was tot 2014 gekend als generaal uit het machtige Egyptische leger. En het lijkt erop dat Egypte een nieuwe dictatuur heeft, waarvan het politieapparaat dat van Moebarak waard is. De Moslimbroeders worden bloederig onderdrukt. Daarmee creëert men opnieuw een voedingsbodem voor extremistisch geweld.

Jihadi's richten inderdaad hun pijlen op het nieuwe regime in Caïro, dat islamisten in het vizier neemt en dat – na de onthoofding van 21 koptische christenen uit Egypte – ook IS-doelwitten heeft gebombardeerd in Libië. Sinds de afzetting van Morsi pleegde Islamitische Staat dan ook een aantal bloederige aanslagen op het Sinaï-schiereiland, met honderden doden tot gevolg.

Het wordt gevaarlijk. Want als Egypte wankelt, sleurt het land de rest van de Arabische wereld mee. Islamitische Staat weet dat heel goed en wil Egypte meesleuren in de opmars van het kalifaat.

LIBIË IN CHAOS, EUROPA KIJKT TOE

In tegenstelling tot het economische rampgebied Egypte is Libië een zeer rijk land. Je treft er de beste olie aan die er op de markt te vinden is. Libië was een welvarend land, met een groot aantal hoogopgeleiden waarvan velen hun scholing genoten in Engeland. Er is dus geld en potentieel genoeg aanwezig om een goed functionerende staat op poten te zetten. Maar Libië wordt ook gekenmerkt door een vrijwel onoverzichtelijke tribale structuur. En Europa heeft ook hier zijn politieke verantwoordelijkheid niet genomen.

Met de Libische burgeroorlog verloor de Arabische Lente haar onschuld. De vonk van de revolutie was in februari 2011 uit buurland Egypte overgeslagen. Maar Moammar al-Khadaffi smoorde de opstand in bloed. Khadaffi moet met stip de meest tot de verbeelding sprekende dictator van de Arabische landen zijn. De megalomaan doste zich uit in flamboyante uniformen met rijen medailles die verwezen naar zelfverzonnen oorlogen. Hij liet zich chaperonneren door een harem vol vrouwelijke lijfwachten. En liever dan te overnachten in een luxueus hotel, liet hij bij staatsbezoeken zijn bedoeïenentent opstellen, ook in het Kremlin of de tuinen van het Élysée. Het had hem tot de risee van de staatsleiders gemaakt, ware het niet dat Libië een bijzonder olierijk land is. En dat hij ook berucht was voor een bloederig bewind dat in stand werd gehouden in de gevangenissen en martelkamers van het regime. "Een dictator bereikt nu eenmaal de top via een berg van schedels", vertelde een man me toen ik in Benghazi was.

Benghazi is de tweede stad van het land. Gelegen in het olie-rijke oosten van Libië, is het een belangrijke aanvoerhaven aan de

Middellandse Zee. Hier leefde al lang het knagende gevoel dat de streek en zijn bevolking werden uitgebuit door het regime van de dictator. In 2011 werd de stad dan ook het bolwerk van de Libische opstand tegen de 'Mad Dog' – de bijnaam waarmee de Amerikaanse president Ronald Reagan Khadafi ooit bedacht.

Ik heb de familie van Mehdi Ziu ontmoet. Wijlen Mehdi Ziu, moet ik zeggen. De 48-jarige huisvader kwam namelijk om het leven in een daad van zelfopoffering. Met een auto vol gasflessen reed hij met grote snelheid naar de poort van de *Katiba* (Arabisch voor 'bataljon'). Hij ramde de muren van de citadel van Khadafi's leger dat de jonge betogers aan het afknallen was. De beslissing van Mehdi leidde naar de eerste, onverwachte overwinning van de rebellen. Sommige soldaten stapten over naar de kant van de rebellen. Het regime moest de stad uiteindelijk loslaten. Enkele uren later was Benghazi bevrijd.

MISRATA

Een heel eind ten westen van Benghazi, dicht bij de hoofdstad Tripoli, ligt Misrata. De universiteitsstad is een belangrijk economisch centrum waar vele winkels en horecazaken het stadsleven deden floreren. Inderdaad: verleden tijd. Khadafi verdedigde zijn rijk met alle macht tegen de opstand. Toen op 17 februari 2011 ook in Misrata her en der werd betoogd in solidariteit met de inwoners van Benghazi, werden de protestvoerders terstond aangehouden. Die actie kreeg een omgekeerd effect: grotere protestacties werden op touw gezet. Ditmaal schoten de orde-diensten met scherp. Er vielen zeventig doden. De inwoners van Misrata waren uitzinnig van woede.

Een week later controleerde het anti-Khadafi-kamp de stad. Het regime belegerde de stad twee maanden lang. Met tanks, artillerie, sluipschutters. De belegering was genadeloos. De watertoevoer werd afgesloten. Het bilan zou zo'n duizend gedode burgers en ongeveer drie-duizend gewonden tellen. Met hulp van NAVO-bombardementen lukte het de protestvoerders om de regeringstroepen op 21 april uit de stad te drijven en Misrata te heroveren. Maar tegen welke prijs? Geen enkele stad in Libië heeft meer geleden onder de verwoesting en de wreedheid dan Misrata. Dit was het Stalingrad van Libië.

Ook kinderen hebben hier gruwelijke dingen voor hun ogen zien afspeelen. Daar dragen ze vandaag nog steeds de gevolgen van. Dat kan ik zien tijdens mijn bezoek aan een schooltje voor getraumatiseerde

kinderen. Het schooltje wordt geleid door een kinderpsycholoog die tijdens de opstand mee aan de kant van de rebellen stond. Hij wijst me een voor een de kinderen aan, die glimlachend heen en weer wiegen op een schommel die best wat olie kan gebruiken, aan het piepende geluid te horen. Bij elk kind weet de man te vertellen wat hij of zij heeft gezien. Een jongetje zag hoe de tanden van zijn vader uit zijn mond werden geslagen. Een ander moest toekijken terwijl soldaten op zijn vader urineerden... Hij toont me ook enkele buitgemaakte wapens. Het Khadaffi-regime vocht met wapens die lange tijd geleden waren geleverd door Groot-Brittannië, Frankrijk en België. In 2004 had de Europese Unie immers het bestaande wapenembargo voor Syrië opgeheven. De naam FN Herstal prijkt op het wapentuig. Bij het zien van het geweer begint een jongetje te huilen. Het is het zicht van een Belgisch geweer dat deze Libische kindertranen veroorzaakt. Het zit diep.

Zelfs wanneer de kinderen met blokken gaan spelen, maken ze vuurwapens. De begeleider zet hen aan om hun vuurwapens tot huizen om te bouwen. Het kan gelden als een metafoor voor dit stadje. Het puin is stilaan geruimd. De huizen worden herbouwd. Eén jongetje volhardt in de boosheid. Hij duwt me fier een vuurwapen van legoblokken onder de neus.

TRIPOLI

Na de val van Misrata ging de oorlog nog maandenlang verder. Ook Tripoli werd uiteindelijk door de rebellen veroverd, eind augustus 2011. Khadaffi vluchtte naar zijn geboortestad Sirte, op zo'n 450 kilometer van de hoofdstad. Van daaruit hield hij pathetische speeches die hem tot het doelwit van internationale spot maakten. De nieuwe kleren pasten de keizer niet. De tangen sloten zich stilaan rondom hem. In oktober werd Khadaffi door rebellen ontdekt in een rioolbuis, na een vuurgevecht met het konvooi waarmee hij Sirte probeerde te ontvluchten. Beelden, gefilmd met een gsm, tonen hoe Khadaffi bloed van zijn hoofd veegt en er verdwaaasd naar kijkt. Waande hij zich ongenaakbaar na meer dan veertig jaar regeren met ijzeren vuist? Niet veel later stierf hij door de kogel – in de buik of in het hoofd, afhankelijk van welke bron je raadpleegt.

Ik ben in Tripoli. Waar ooit de tent van Khadaffi heeft gestaan, loop ik nu door een puinhoop. De haat van het volk was hier visceraal. Hun wraak was evenredig groot. "*Sic transit gloria mundi*", reageerde de Italiaanse premier Silvio Berlusconi laconiek op het bericht van Khadaffi's

roemloze dood. En hij voegde eraan toe: "Nu is de oorlog in Libië voorbij." *Il Cavaliere* staat dan ook niet bepaald bekend om zijn scherpzinnige uitlatingen.

Er waren vlug verkiezingen, waarbij de seculiere partijen wonnen – in tegenstelling tot in de andere landen van de Arabische revolutie. Maar het gezag van het nieuwe bewind was te zwak. En daarvan profiteerden salafistische groeperingen. Salafistische rebellengroepen weigerden te ontwapenen en werden milities die de sharia in Libië wilden invoeren. In Benghazi kom ik terecht in een demonstratie van opgehitste salafisten. Het typische "*Allahoe Akbar*" (God is de grootste) wordt gescandeerd. Ze zijn gewapend. Tot mijn verbazing ontstaat er binnen de kortste keren, bijna vanuit het niets, een seculiere tegenbetoging. De nationale verzoening is hier nog veraf.

Dat wordt nog extra in de verf gezet door het feit dat het land sinds de val van Khadaffi twee rivaliserende regeringen telt die elkaar het licht in de ogen niet gunnen: aan de ene kant de regering in Tobroek, die werd verkozen en door de Verenigde Naties werd erkend, maar naar het oosten van het land moest wijken, en aan de andere kant de regering in hoofdstad Tripoli, een islamitisch amalgaam van milities en moslimbroeders. De inzet: de Libische oliereserves en de macht.

LIBISCHE TAK VAN IS

In 2015 ben ik terug in Libië. Ik bevind me in het gebied tussen Tunesië en Tripoli, dat in handen is van de islamitische regering die niet door het Westen wordt erkend. Het is niet de eerste maal dat ik de sfeer hier als surrealistisch ervaar. 's Nachts komen de milities hier op straat. De volgende ochtend spelen de kinderen in de publieke parken en op de speelpleintjes. Het is een schizofrene ervaring. Ik zit gewoon op een terras aan een cappuccino te nippen en staar naar de Middellandse Zee. Aan de andere zijde van die zee maakt men zich zorgen dat het wapenarsenaal Libië mogelijk het nieuwe broeinest van Islamitische Staat wordt. Terecht, want deze nog smeulende en chaotische context is precies de geschikte voedingsbodem waarin Islamitische Staat zo graag gedijt.

In februari 2015 nog werden door Islamitische Staat maar liefst 21 koptische christenen onthoofd. De kopten waren uit Egypte naar Libië afgezakt op zoek naar werk, maar werden daar dus ontvoerd. Een video toont hoe 21 mannen blootsvoets en met de handen achter de rug gebonden in een rij een strand worden opgevoerd. Achter elke ontvoerde

christen staat een volledig in het zwart geklede en gemaskerde strijder van 'de Libische tak van IS'. Achter hen zien we de branding van de Middellandse Zee. De video zou gemaakt zijn op een strand in de buurt van Tripoli. Een van de mannen, uitgedost in camouflagekleding, wijst met zijn mes naar de cameralens en dreigt onder andere: "*The sea you have hidden Osama bin Laden's body in, we will mix it with your blood.*" Een van de beulen laat in de video verstaan dat ze 'ten zuiden van Rome' staan.

Propaganda, natuurlijk. En een dreigement aan oud-kolonisator Italië. Maar toch komt het gevaar onmiskenbaar dichtbij. En we doen niets. Het Westen erkent nog steeds niet het regime van Tripoli. Tijdens mijn bezoek aan Tripoli heb ik nochtans niet het gevoel dat dit regime een bedreiging voor het Westen betekent. Het is islamitisch in naam, maar vormt veeleer een samenraapsel van milities die de revolutie hebben uitgevochten. Tijdens een nachtelijke patrouille die ik met de veiligheidsdiensten uitvoer, merk ik dat ze zich schrap zetten tegen de komst van IS. Het Westen kiest voor het regime van Tobroek, in het oosten. Het olierijke oosten. Dat regime krijgt de steun van Abdel Fattah al-Sisi in Egypte. Voor de machthebbers in Tripoli zijn dat de erfgenamen van het regime van Kadhafi, de oude wereld.

Maken we dan geen kolossale fout door de regering van Tripoli te versmachten? Door hen van de wereld af te snijden? Wat gebeurt er wanneer ze geen olie meer kunnen verkopen? Wanneer ze geen onderwijs meer kunnen organiseren? Wanneer ze geen administratie meer op orde kunnen houden? Wanneer ze de milities geen salaris meer kunnen betalen? Dan gaan die mannen naar huis. Of ze lopen over naar broodheren die hen maar al te graag betalen. Zonder milities kan Misrata niet meer worden verdedigd.

De stad wordt nu bedreigd door een groep die zich heeft aangesloten bij het kalifaat. Bijna dagelijks voert die aanvallen uit. Ten tijde van Kadhafi vertrokken duizenden Libiërs naar Afghanistan en Irak om jihad te voeren. Nu hebben ze de oproep gekregen om terug te keren. Samen met een toevloed aan extremisten uit buurland Tunesië vormen die een echte bedreiging, zeker als we de toestand verder laten ontsporen. Als Misrata valt, dan zullen de extremisten vlug aan de zee staan.

Ik vind het bevreemdend dat het Westen, door zo duidelijk partij te kiezen voor de één en tegen de ander, de chaos mee in de hand werkt.

Terwijl we maar al te goed weten dat Islamitische Staat zich nestelt in chaos zoals een parasiet in de cellen van een ander lichaam. Mogelijk is Libië dus het volgende broeinest van Islamitische Staat. We spelen met vuur. We leren blijkbaar niet bij. Het voortschrijdende inzicht wordt gegijzeld door de oude sjablonen waar we nog steeds mee werken. Als het Westen niet van koers wijzigt, dan is het inderdaad slechts de Middellandse Zee die ons nog scheidt van het kalifaat.

De houding van Europa is er al te vaak een van het hoofd in het zand steken en hopen dat alles wel goed komt. Een van de gevolgen is dat we nu overspoeld worden door vluchtelingen. Mensen uit Nigeria, uit Eritrea... Vroeger bleven velen van hen in Libië, waar ze werk vonden. Maar vandaag ligt alles op apegapen. En er is geen werk meer voor hen. Hoe kan een disfunctioneel land – want dat is het voorlopig – immers vluchtelingen opvangen? Niet dus. En dus trekken die vluchtelingen via Libië verder. Ze zetten koers naar Europa. En laten we de stippellijn doortrekken naar Calais, in Frankrijk, waar vluchtelingen tegenwoordig zelfs op rijdende vrachtwagens proberen te geraken om via de Eurotunnel het Verenigd Koninkrijk te bereiken om daar asiel aan te vragen. Hallucinante taferelen zijn het.

VLUCHTELINGEN

Dat is mogelijk ook het doel van Ibrahim. Met hem spreek ik in Libië. Hij overleefde de zware tocht door de Sahara-woestijn, van zijn thuisland Nigeria naar de Libische kust. Hij is op zoek naar een beter leven. We turen samen naar de overkant van de Middellandse Zee, naar Europa. Mijn thuishaven. Zijn strohalm. “Dat is de weg”, zegt hij. “Niets anders.” Hij heeft contact met vrienden die hem zijn voorgegaan. Een van hen zit al sinds vorig jaar in Duitsland. Hij toont me een recente foto van hem op zijn smartphone.

Het is cynisch om te schrijven, maar vroeger loste Khadafi deze problematiek op. Hij stopte de vluchtelingen in mensonterende kampen. Daar hadden we geen last van, want we zagen het niet. Nu kunnen we niet anders dan de realiteit in de ogen te kijken. Vluchtelingen zitten er samengehokt in verschrikkelijke omstandigheden. Samen in een vak per land. De beelden geven een triest tableau vivant van de problematiek van het Afrikaanse continent. Maar de Libische kustwacht heeft geen middelen, beschikt niet over boten die zijn uitgerust met een radarinstallatie. Het is vechten tegen de bierkaai. Waarom geven we hen geen middelen?

Waarom verwachten wij dat zij ons vuile werk blijven opknappen en de poorten van 'Fort Europa' gaan bewaken, terwijl wij hen niet eens willen kennen? Dat is een hypocriete houding. Die wreekt zich op den duur. De *Mare Nostrum*-gedachte van de oude Romeinen lijkt dood en begraven.

Ondertussen neemt het extremisme in Libië hand over hand toe. Ook Ibrahim heeft schrik van de islamitische militieën. Hij heeft weet van de video die in april 2015 werd verspreid. Daarin wordt getoond hoe 28 (vermoedelijk) Ethiopische christenen werden gedood door Islamitische Staat. Zestien ervan werden doodgeschoten in de woestijn in het zuiden van Libië en twaalf werden onthoofd op een strand in het oosten van het land. Op aanhangers van andere godsdiensten heeft IS het duidelijk niet begrepen. Ook niet in Libië. De jongeman vertrouwt me toe dat hij eigenlijk Mathew heet. Een christelijke naam. Zoals de evangelist. "Maar hier in Libië is mijn naam Ibrahim." Met andere zwarte Afrikanen komt hij samen in een onopvallend huis. Het zijn allen christenen. Maar hun aantal slinkt met de dag. En ook hier kan niemand Mathew, alias Ibrahim, van het gedacht afbrengen om de oversteek te wagen. Hij wacht op zijn zitje in een gammel bootje.

Het zijn goeie tijden voor de mensensmokkelaars, die de aanhoudende vluchtelingenstroom van duizenden Afrikanen als een ware goudmijn beschouwen. Het is namelijk helemaal geen lowbudgetreis. Nog voor ze Libië binnen zijn, hebben de vluchtelingen vaak al tot vijfduizend dollar aan dwangsommen moeten betalen. Wie zijn geldbeugel niet opentrekt, kan eindigen op een plek in de woestijn waar je liever niet belandt. Daarbovenop krijgen vluchtelingen onderweg niet zelden te maken met mishandeling, geweld, ontvoering, marteling of verkrachting. Maar met de moed der wanhoop zetten ze hun tocht verder. Libië is voor hen de laatste halte op weg naar de Middellandse Zee. Er is geen terugkeer meer mogelijk: Tunesië, Algerije en Egypte houden hun grenzen potdicht voor vluchtelingen uit het buurland. Er zit niets anders op dan te wachten. Wachten tot de mensensmokkelaars hen op bootjes zetten in een van de havens: Zuwara, Garabulli of Ajdabiya. Bootjes die hen naar Lampedusa, Malta of Italië moeten brengen. Naar Europa.

Wie geluk heeft, wacht enkele dagen. Maar het wachten kan evengoed enkele maanden aanslepen. Maanden waarin de vluchtelingen mishandeld worden door smokkelaars die ze al vele honderden of duizenden dollars hebben betaald. In 2014 kwamen er al 170.000 vluchtelingen – de meesten daarvan waren Syriërs – vanuit Libië naar Italië over. Het was

een stijging van 277% tegenover het jaar ervoor. Goed voor de grootste instroom in één land in de geschiedenis van de Europese Unie. Datzelfde jaar stierven er ook 3.500 vluchtelingen tijdens de gevaarlijke oversteek tussen Libië en Italië. Opeengepakt in gammele bootjes waarvan je niet weet of ze aan de overkant eindigen of op de bodem van de zee. Ibrahim kan niet eens zwemmen. "Maar ik geloof dat mij niks zal gebeuren als ik ga, want ik geloof in God." Ik hoop dat hij niet de zoveelste verdronken voetnoot in de geschiedenis wordt.

DESTABILISERING

Libië is in principe een welvarend land, met hoogopgeleiden in de rangen van zijn al bij al kleine bevolking (ongeveer evenveel als er Vlamingen in België leven). Er is dus voldoende economisch én menselijk kapitaal aanwezig om het land op poten te zetten. Maar Libië kreunt onder een quasi onoverzichtelijke tribale structuur. De islamitische militieën zijn echter niet noodzakelijk geneigd om de jihad-ideologie van het kalifaat te omarmen. Integendeel: ze voelen zich waarschijnlijk meer verwant met de Moslimbroeders in Egypte of Tunesië. Ik zag er ook veel bereidheid om te vechten tegen Islamitische Staat, die ook in Libië als een bedreiging wordt beschouwd.

Maar ondertussen is de allesoverheersende chaos het land verder aan het destabiliseren en de aanvankelijke hoop van de revolutie aan het wegvegen. In juni 2015 begonnen, op initiatief van de Verenigde Naties, gesprekken tussen beide regeringen. Die grepen plaats in Marokko. Doel van de gesprekken is het vormen van een nationale regering. Als Libië erin slaagt om een eenheidsregering te vormen, kan het de kernen bestrijden waar Islamitische Staat zich genesteld heeft. Anders dreigt ook dit land te verglijden en wordt Libië inderdaad het derde grote front van Islamitische Staat, na Syrië en Irak.

ASSAD BEGRAAFT ARABISCHE LENTE

In maart 2011 bereikte de Arabische Lente het grondgebied van Syrië. Het was de volgende dominosteen in de golf van Arabische opstanden, na Tunesië, Egypte en Libië. De bevolking van Syrië zat al vier decennia in de wurggreep van een van de wreedste regimes ter wereld. Elf jaar eerder was zoon Bashar al-Assad zijn vader opgevolgd als president. Hafiz al-Assad had het land 29 jaar onafgebroken geleid. De familie al-Assad behoort tot de alawieten – een subgroep van sjiiitische moslims die goed is voor een tiende van de Syrische bevolking. Vader Assad maakte op jonge leeftijd al carrière in de seculiere Ba'ath-partij, een Arabisch-nationalistische en socialistische partij die in 1963 de macht in het land greep.

Die partij bepaalde voor de rest van de eeuw het leven in Syrië. Politieke dissidentie werd hardhandig de kop ingedrukt. De nieuwe president Bashar al-Assad – een dokter die zich specialiseerde in London, maar terugkeerde toen de plicht hem riep – kreeg een vergiftigde erfenis. Hij leek in eerste instantie naar voorstellen tot hervormingen te willen luisteren. Al vlug werd echter teruggegrepen naar de oude, vertrouwde repressierecepten van de militaire dictatuur. De tovenaarsleerling was volleerd.

Syrië is geen rijk land. Syrië is geen arm land. De Syrische bevolking genoot een zekere welvaart. Ook religieuze minderheden konden er gedijen. Zolang ze zich politiek niet roerden. Wat dat betreft was de situatie in Syrië vergelijkbaar met die in buurland Irak, dat ook door een Ba'ath-partij (maar dan een soennitische) werd geleid. Ook hier was de beloofde renaissance (de letterlijke betekenis van *Ba'ath*) verzand in

een hardvochtig dictatoriaal regime dat politieke dissidentie bloedig de kop indrukte. Met dat verschil dat het regime van Saddam Hoessein de soenni-stammen vertegenwoordigde en de sjia onderdrukte en Assad in Syrië zijn macht baseerde op een sjitische sekte, de alawieten, en de soenni-meerderheid onderdrukte.

In Syrië begonnen de demonstraties met de eis voor hervormingen, voor meer burgerrechten en om eindelijk een einde te stellen aan de noodtoestand. Die was afgeroepen in 1963, na de staatsgreep van de Ba'ath-partij, en sindsdien niet opgeheven. Zo'n noodtoestand is een ideale manier om burgerrechten en oppositie terzijde te schuiven, en dus een geliefkoosd instrument voor dictators. Een ander hulpmiddel voor de Syrische dictatuur waren de veiligheidsdiensten, de *mukhabarat*. In Syrië waren er een zevental verschillende veiligheidsdiensten. Die beruchte *mukhabarat* vormden de ruggengraat van het regime.

Nu vonden er marsen en hongerstakingen plaats. Ongezien voor Syrië. Net als in Tunesië en Egypte waren de protesten aanvankelijk vreedzaam. Maar in tegenstelling tot die twee landen ruimde de dictator hier niet na een aantal weken plaats. Hier onttaarde de Arabische Lente in een regelrechte burgeroorlog. Het begon met enkele tienerjongens die in de stad Daraa – helemaal in het zuiden van het land – graffiti-slogans tegen de regering op de muur hadden gespoten. “Nu is het jouw beurt, dokter” – een verwijzing naar de opgestapte dictators in Tunesië en Egypte. Ze werden gearresteerd en mishandeld. Mensen kwamen op straat om te protesteren en om de vrijlating van de jongens te vragen. Het regime sloeg hardhandig terug. Er vielen zelfs doden.

De opstand sloeg ondertussen over naar andere steden. Maanden aan een stuk. De reactie van het regime was brutaal. En ook de tegenstanders grepen naar geweld. De protestvoerders met hun olijftakken werden afgelost door gewapende rebellen. Er was geen sprake van één oppositie: het ging om een amalgaam van groepjes die verschillende agenda's hadden. Ze verenigden zich in het zogenaamde Vrije Syrische Leger. Maar steeds meer werd de oppositie ook geïnfiltrerd door elementen met een jihadistische agenda: Al Nusra en ISIS. De rebellengroep Al Nusra ontstond uit Al Qaeda, ISIS (Islamitische Staat in Irak en Syrië) was de voortzetting van ISI dat alleen in Irak actief was.

Voor Assad is dit het gedroomde scenario. Al van in het begin werd elke vorm van oppositie als terrorisme bestempeld. Als in een selffulfilling prophecy kan hij nu strijd leveren tegen islamitische extremis-

ten die uit de hele wereld toestromen. De grote dupe van dit ondertussen tot een rauwe burgeroorlog geëscaleerde conflict is natuurlijk de Syrische bevolking. Sinds het begin van de opstand zijn hier honderden kinderen verkracht, gefolterd, vermoord. In Syrië werd de Arabische Lente begraven.

HOMS

Het is 2012. Wij willen naar Homs – een stad in het westen van Syrië, die ongeveer evenveel inwoners telt als het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Of liever: telde. Homs was namelijk een van de eerste steden waar de opstand tegen Bashar al-Assad van zich liet horen. We krijgen toestemming om de stad te bezoeken. Onder de vriendelijk aangeboden ‘bescherming’ van de regeringstroepen. We stappen de wagen in. “*Insjallah*”, zeg ik tegen het meisje dat ermee akkoord ging mijn tolk te zijn. Ze glimlacht terug: “*Insjallah*.”

We laten ons escorteren naar de hoofdstad van de oppositie. Het regeringsleger heeft de stad omsingeld. Tijdens gevechten met opstandelingen vielen reeds vele honderden doden. We willen spreken met de bevolking. We worden overstelpt door propaganda en beelden. Wat is waarheid in Syrië? Plots horen we hoe granaten worden afgevuurd. Mensen trekken ons mee. Ze willen ons iets laten zien. We gaan met hen het dak van een huis op en zien hoe vlak bij ons een ander huis werd beschoten. Plots is er lawaai en geschreeuw. Het komt van beneden. Een meisje ligt hevig bloedend in het portaal. Ze wordt weggedragen. Ik weet niet wie ze was. Of wat er van haar is geworden.

Wie ik wel kende, was Gilles Jacquier. Mijn Franse collega, een cameraman, vindt er die dag de dood. 43 jaar oud was hij. De eerste westerse journalist die omkomt tijdens de opstand in Syrië. Het gehuil van zijn vriendin, die ook zijn collega was, gaat door merg en been. Het lijkt alsof hij slaapt, hij is niet verminkt, maar zijn ogen zijn opengeperd. De mensen rond mij schreeuwen. Ik zie hen de mond opendoen, maar ik hoor niets. Bij de mortieraanval vallen nog zeven doden en 25 gewonden. Ik weet tot op de dag van vandaag nog steeds niet wie ons toen beschoten heeft. Maar wij zijn aan de dood ontsnapt. En van onze officiële escorte is al lang geen spoor meer.

Enkele weken later is een andere collega, Marie Colvin, in Homs. Zij verstuurt er haar laatste geschreven woorden: “Vandaag zag ik een peuter sterven. Afschuwelijk. Een schrapnel had zich in de linkerborst van het

tweejarige kindje geboord. De dokter zei dat hij niets meer kon doen. Zijn buikje bleef op en neer gaan. Tot hij stierf. Dit gebeurt opnieuw en opnieuw. Ik begrijp niet waarom de wereld aan de kant blijft staan toekijken.” Een beetje later is ze zelf dood, getroffen door een granaat, vermoedelijk om wat ze schreef, om wie ze was: een journalist.

ALEPPO

In het voorjaar van 2013 gaat onze ploeg een week met Human Rights Watch op pad in Syrië. Ik besluit naar Aleppo te trekken en laat me op sleeptouw nemen door een tolk die ook voor HRW informatie vergaart. We willen polshoogte nemen van hoe het leven nu is in de millennia oude stad die al sinds jaar en dag wedijvert om de titel van grootste stad met de hoofdstad Damascus in het zuiden. Als commercieel centrum van het land is Aleppo ook door zijn ligging van strategisch belang. Het ligt vlak bij de Turkse grens. Ook qua bevolkingsaantal is het de belangrijkste stad van het noorden van Syrië. Daar wordt dus slag om geleverd.

Aleppo is een stad die heel wat minderheidsgroepen in zich verenigt: Armeniërs, Syrische christenen, Koerden, soennieten, alawieten, alles door elkaar. Op een heuvelkam aan de stad bezoeken we een vrouwen-eenheid van Koerden. Een van die meisjes zit er als sluipschutter in de kamer van een huis op de loer. Omdat de genoemde minderheidsgroepen zo sterk in de stad vertegenwoordigd zijn, willen ze hun vrijhaven natuurlijk niet zonder slag of stoot opgeven. Daarom misschien dat de strijd om Aleppo zo bitter en verbeten is uitgedraaid.

Voor mij staat Aleppo symbool voor de Oriënt. Het was het voorbeeld voor hoe het Midden-Oosten zou kunnen zijn, of toch een vredelievende versie ervan. Aleppo was bijna het symbool van hoe het kalifaat zou kunnen zijn in een tolerante versie, niet in zijn huidige kwaadaardige vorm.

Aleppo is een stad van handelaars. In het hart van de stad staat al sinds de veertiende eeuw de soek al-Madina – een van de grootste overdekte markten ter wereld. Je kon er zo makkelijk kilometers slenteren en verdwalen tussen de duizenden kraampjes waar druk werd onderhandeld en thee werd uitgeschonken, en de ateliers waar bijvoorbeeld een karkas werd uitgebeend. Het complex prijkte terecht op de UNESCO-werelderfgoedlijst. Vandaag zijn grote delen ervan uitgebrand, verwoest door de oorlog.

Het is een hallucinante plaats om rond te lopen. Als journalist trek ik er in 2013 naartoe en dan zie je hoe in zo'n stad alle ingrediënten samenkomen: strijd, stadsguerrilla, een oude soek die een historische plek is waar je ongelofelijk veel voeling mee kan hebben: een mirakel van de mensheid dat dan wordt kapotgeschoten. Dan moet je door gaten van huizen kruipen om verder te raken. Dan sta je plots op een boulevard waarvan je denkt: dit was het centrum van een bruisende stad, hier waren de winkels, hier flaneerden mensen, en hier moet je nu van de ene hoek naar de andere lopen omdat je anders neergeschoten kunt worden. Of nog: zijstraten die gebarricadeerd zijn door autobussen die op hun zijkant op elkaar zijn gestapeld, om mensen te beschermen tegen snipers van een blok verder... We moeten kijken of we verder over de weg kunnen.

Op een bepaald moment moeten we doorrijden, ons gedeisd houden, niet meer filmen, een beetje onderuitzakken, hopen dat ze ons niet zien zitten, dat ze ons laten passeren aan een checkpoint waar zwarte vlaggen uithangen. Dat doet me denken aan de duistere tijden in het Irak van al-Zarqawi. Ook hier begint het extremisme weer te gisten. Mensen verwijten het regime dat ze bommen gooien en verwijten de rebellen dat ze er niets tegen doen. Ons westerlingen verwijten ze aan de kant te blijven staan. Islamitische milities hebben de schijn correct te zijn, niet te stelen, ze maken een goeie beurt. Ze zijn de derde hond die met het been gaat lopen.

Dat is Aleppo nu. En daarin proberen mensen dan te overleven. Want daar gaat het uiteindelijk nog steeds om. Dit is een stad van handelaars en studenten. De strijders komen van elders. En alle mensen die je pad kruisen in die stad, hebben verhalen te vertellen. Iemand die in de keel werd geraakt door een kogel van een sluipschutter toen hij tomaten en sla was gaan kopen op een straatmarkt. Het triviale bestaan wordt een strijd op leven en dood. Weer een ander dist andere verhalen op uit de boodschappentas. Werkelijk iedereen draagt er het verhaal van de oorlog met zich mee. En toch slaagt de stad erin af en toe een schijn van normaliteit hoog te houden.

Dat duurt net zo lang tot de volgende explosie. Dan kom je ergens voorbij waar amper een halfuur eerder een helikopter van het A'ssad-regime doodgewoon wat vaten met explosieven uit de lucht heeft gegooid. Dan zie je hoe mensen de lichamen van familieleden uit

brandende huizen in een steeg moeten halen en puin beginnen te ruimen. Hun verhaal werd een halfuur geleden geschreven. En dan schiet je in je journalistieke reflex. Je gaat verhalen rapen. Je vraagt hen hun relaas te doen. En dan vraag je wat ze zijn. "Wij zijn soenni", zeggen ze resoluut. "Jullie zijn geen Armeniërs?", vraag ik nog even. "Neen. Soenni!" Alsof dat er uiteindelijk nog iets toe doet.

Men probeert de schijn van normaliteit op te houden. Men probeert te organiseren. Te functioneren. Het is zoals het motto dat Winston Churchill zijn landgenoten tijdens de Tweede Wereldoorlog voorhield: "*Business as usual*". Midden in dat waanzinnige theater van vernieling en wrakstukken zie je dan een marktje waar stedelingen hun boodschappen doen. Heel vreemd is dat. Boeren van buiten de stad moeten hun spullen natuurlijk ergens aan de man kunnen brengen. Anders wordt de oogst rot en hebben zij geen inkomen. Altijd zijn er markten. Dat is heel schizofreen. Ik herinner me hoe onze tolk in Bagdad ons vertelde dat de vrouwen er sinds kort naar de markt gingen, omdat hun mannen werden neergeschoten vanaf de daken. Ze moesten maar eens kunnen toetreden tot een andere militie, dus werden ze allemaal in het vizier genomen. Dat soort verhalen of anekdotes zijn kleine vignettes van het dagelijkse bestaan – of overleven – in het grotere plaatje van een afgrijpselijke burgeroorlog.

In een belegerde stad staan mensen voor een bepalende keuze tussen twee opties: blijven of vertrekken? In Syrië ontmoette ik mensen die al tweemaal een bombardement hadden overleefd. Tweemaal hadden ze familieleden of kinderen verloren. Hoe vaak kan je op de vlucht slaan? Hoe ver kan je trouwens vluchten? De grens met Turkije is gesloten. Verder vluchten kan niet meer. Wij kunnen ons dat niet voorstellen.

Ik heb het tijdens een lezing ooit eens aanschouwelijk proberen te maken voor het publiek. Ik wees naar vijf mensen op de eerste rij. Van de honderd mensen die in de zaal zaten, zouden zij gedood zijn. De twee rijen achter hen zouden kreupel en verminkt zijn. Mensen begonnen rondom zich te kijken. De mensen vanaf de vierde rij waren op de vlucht geslagen in eigen land. De rijen erachter waren vluchtelingen in het buitenland geworden. Enkel de laatste twee rijen zouden zijn gebleven; de ene rij omdat ze van geen ander hout pijlen konden maken. De allerlaatste omdat zij zelf bij de bandieten hoorden. Dan dringt het tot zo'n zaal door: dat is wat oorlog doet met steden als Bagdad, Aleppo en al die andere namen uit het journaal. Maar dan op grotere schaal.

KOBANI

Half september 2014 barstte een offensief van Islamitische Staat los tegen Kobani. De Syrische stad is een Koerdische enclave die aanschuurt tegen de grens met Turkije. Zo'n 200.000 mensen uit de stad en haar omgeving – Koerden – vluchtten in allerijl de grens over. We kunnen Kobani niet binnen. Het ware je reinste zelfmoord. Je ziet mensen schieten van over de grens. Twee- of driehonderd mannen die zich verschanst hebben. Dan komen we bij inwoners van Kobani die gevlucht zijn. Over de grens. We staan tussen auto's, zakken die inderhaast zijn volgepropt met spullen. We praten met verschillende mensen. Maar ik kies één jongeman uit de tienduizenden andere gevluchte Koerden om een kort portret van hem te maken. Eén individu. Eén mens. Met een gezicht, een naam, een verleden. En een toekomst. Hem wil ik portretteren door hem te laten vertellen wat hij heeft beleefd. Vragen hoe hij uit Kobani is ontsnapt.

Ibo, heet hij. Het is een jonge leraar uit Kobani. We kunnen een conversatie voeren in het Engels. De jongeman heeft Engelse literatuur gestudeerd, "omdat hij droomde van een thuis, een kind en een goede toekomst. Maar deze oorlog heeft alles stukgemaakt". Hij neemt ons mee naar zijn gezin. Samen met zijn vrouw Rukan en zijn pasgeboren baby'tje Rushan – een paar weken oud – hokt hij in een kamertje. Behalve de vloerkleden waar we op zitten, wat kussens tegen de naakte, witgekalkte muren en wat spullen in de hoek van de kamer, is de kamer leeg. Dit is een wachtkamer. Maar een wachtkamer waarvoor? Onze stemmen weergalmen tegen de naakte wanden van de kamer.

"Al onze hoop, ons land en onze burens bevinden zich in Kobani", zegt hij. "Ook onze liefde begon in Kobani", zegt hij glimlachend terwijl hij zijn vrouw over het hoofd aait. "We trouwden daar en kregen er een kind." Twee van zijn ooms werden onthoofd door Islamitische Staat, toen ze wat spullen gingen ophalen bij hen thuis. "Niemand houdt van ons, Koerden", zegt hij. "Alleen de bergen." "Ik hoopte dat de toekomst van mijn kind beter zou zijn dan mijn leven", zegt hij, terwijl hij naar het weerloze kind kijkt. "Je bent een vluchteling nu. De jongste vluchteling."

Het zijn de verhalen van gewone mensen. Het zijn er duizenden. Je plukt er de verhalen gewoon van de straat. Ik vraag me nog vaak af hoe het hen is vergaan. Sinds januari 2015, na een lange stadsoorlog in de straten van Kobani, is de stad weer volledig in Koerdische handen. De overwinning was teamwork. Koerdische strijders in Syrië, de Iraakse peshmerga, het Vrije Syrische leger, vanuit de lucht ondersteund door

de internationale coalitie – met zevenhonderd luchtbombardementen goed voor 75% van alle luchtsteun van de coalitie boven Syrië. Gezamenlijk slaagden ze erin om Islamitische Staat terug te dringen tot zo'n zestig kilometer aan de oostelijke kant en zo'n zeventig kilometer aan de zuidelijke kant.

Misschien is Kobani een keerpunt in de strijd tegen IS. Mondjesmaat trekken gewone mensen met hun families terug naar een stad die ze niet meer herkennen. Kobani ligt er volledig verwoest bij. Voor de oorlog telde de stad zo'n 70.000 inwoners. In totaal wonen er nu opnieuw ongeveer 15.000 burgers, weliswaar zonder elektriciteit of water. Andere infrastructuur, zoals de riolering, is zwaar beschadigd.

Een lokale journalist vertelt ons dat het gevaar bovendien om elke hoek loert. "Overal in en rond de stad liet IS mijnen en boobytraps achter. Er zijn al verschillende mensen gewond of gedood terwijl ze nietsvermoedend de deur van hun halfvernieelde huis wilden optrekken", zegt hij.

In het centrum van Kobani ruimen jonge vrijwilligers met bulldozers het puin uit de straten. Maar er zal ook internationale hulp nodig zijn. Broodnodig. Een stad die symbool stond voor het verzet tegen Islamitische Staat en zoveel internationale aandacht heeft gekregen, verdient misschien ook wel de internationale steun om te kunnen heropbouwen? Voorlopig teren de Koerden er op hun optimisme en hoop. En op de broodoven van Kobani, want die heeft men sinds 17 februari 2015, na vijf maanden, weer aan de praat gekregen. En dat is goed nieuws. Want brood en hoop doen leven.

En dan laat Islamitische Staat toch weer van zich horen. Eind juni 2015 voeren ze een aanval uit op de stad. De Koerden waren te dicht bij Raqqa gekomen. Een maand later is het opnieuw prijs. Eind juli 2015 maakt een zelfmoordaanslag minstens dertig doden op een liefdadigheidsevenement voor de heropbouw van de stad Kobani, die georganiseerd werd in de Turks-Koerdische grensstad Suruç. Het is de allereerste aanslag van Islamitische Staat op Turks grondgebied, ook al is de aanslag duidelijk niet tegen Turkije gericht. Turkije ontspringt de dans voorlopig, waarschijnlijk wegens het belang van het land als doorgangsluis voor Syriëstrijders. Het zijn de jonge hulpverleners die worden geviseerd.

En het gevolg laat zich raden: Ankara verklaart een 'oorlog tegen het terrorisme' en viseert daarbij naast Islamitische Staat ook de PKK, de door Turkije verboden Koerdische Arbeiderspartij. De luchtaanvallen

die volgen, lijken vooral gericht tegen de Koerdische rebellen in Noord-Irak... Alweer wordt er met vuur gespeeld in allerlei politieke spelletjes. En het Westen kijkt machteloos toe. Intussen gedijt IS verder in de chaos.

OP DE THEE BIJ DE EERSTE SYRIËSTRIJDER

4 september 2012. De oorlog in Syrië is er alleen maar erger op geworden sinds ik Homs heb verlaten. Augustus is de dodelijkste maand tot nu toe geweest. Gisteren vielen er 138 doden, meer dan de helft daarvan waren burgers. Hoe tellen ze dat in hemelsnaam? We zitten in het vliegtuig naar Oost-Turkije. Naast mij zitten Jan en Patrick, het team waar ik al jaren mee optrek. Dat stelt me enigszins gerust, hoewel ik me afvraag of zij ook bang zouden zijn? Ik vraag me af of we de waanzin van Homs deze keer opnieuw zullen meemaken?

Ik speur naar andere journalisten aan boord. Scoops tellen hier niet. Hoe meer getuigen, hoe beter. Er worden over Syrië immers te veel leugens verteld. Nogal wat mensen verwarren 'evenwichtige' oorlogsverslaggeving met een politiek debat, waarbij meningen pro en contra gelijkwaardig zijn. Oorlogsmisdaden worden begaan door mensen en regimes, wetens en willens. Hoog tijd dus om te gaan kijken.

Ditmaal lukt het ons niet meer om het land binnen te komen. Toch niet op legale wijze. We krijgen geen visum te pakken. Dan laten we ons maar op illegale wijze de Turks-Syrische grens oversmokkelen door revolutionaire rebellen. *A la guerre comme à la guerre*. Ons eerste doel is Antakya, een grensstadje in Oost-Turkije. Het oude Antiochië uit de tijd van de kruisvaarders. Als jongen droomde ik ervan om deze stad te bezoeken. Later misschien, als dit goed afloopt, beloof ik mezelf. De volksbuurten zijn een wirwar van steegjes met witgekalkte lage huizen. Op de daken groeit een woud van schotelantennes. Onze contactpersoon

heeft gereageerd op mijn telefoontje, dat is alvast een hele opluchting. Een naam en een nummer is het enige wat ik heb. Misschien wat mager-tjes om mijn leven aan toe te vertrouwen. Maar ik heb geen keuze. Via de telefoon geeft hij instructies aan de taxichauffeur. Sommige zaken hoef ik ook niet te weten, dan kan ik later ook niet verraden waar het *safehouse* zich bevindt – het onderduikadres van de rebellen die me op sleeptouw zullen nemen.

Mijn gastheer is Abdel Rahman Ayachi, de zoon van de omstreden imam in Sint-Jans-Molenbeek: sjeik Bassam Ayachi. Ayachi junior is niet zomaar iemand. Geseind bij Interpol. Even voor de zomer nog in België bij verstek veroordeeld tot acht jaar. Volgens de politie speelde hij een belangrijke rol in de netwerken die would-bejihadisten uit ons land aan Irak leverden. Tien jaar geleden vertrokken de jihadi's uit Europa en vanuit het Midden-Oosten om te gaan vechten in Irak, in steden als Fallujah en Ramadi.

En nu zit Abdel Rahman Ayachi dus in Syrië. Hij is er een figuur met aanzien bij een van de brigades van de Syrische rebellen. Ik had via Facebook contact met hem gezocht – en op een of andere manier ook gekregen – en hij had mij vervolgens uitgenodigd om langs te komen. Uitgenodigd worden bij een extreem-islamitische verzetsbeweging: een absolute buitenkans. Voor hem is het dé gelegenheid om te tonen dat hij niet de donkere geest is die men achter hem zoekt. Hij heeft ook nog banden met België – zijn familie verblijft er. Abdel Rahman Ayachi is eigenlijk mijn gastvrije gids, mijn *fixer*, mijn contactpersoon.

Op de binnenkoer staan we eindelijk tegenover elkaar. Ik had me hem wel anders voorgesteld. Voor mij staat geen geharde guerrillero, maar een magere man met een rosbruine pluisbaard, lichtjes kalend. “Ik heb nieuws voor jullie”, glimlacht hij. “We hebben net op een geheime vergadering in Istanbul het Islamitische Front voor de Bevrijding van Syrië opgericht. Het moet nog even geheim blijven, maar zeker tien brigades van salafisten en islamisten gaan nu de krachten bundelen”, zegt hij met enige trots. Ik betwijfel of dit in het Westen op gejuich onthaald zal worden. “Wij zijn niet Al Qaeda”, bezweert hij me. “Zij zaaien terreur tegen burgers, wij veroordelen dat.”

DE VALKEN VAN CHAM

Het lange wachten vanuit ons onderduikadres begint. De berichten zijn niet erg hoopgevend. De controles zijn scherper geworden; er zijn drugs-

smokkelaars betraapt. Onze gids oppert dat we het misschien langs de grensovergang van Bab al-Hawa moeten proberen. "Dat is makkelijker." Ik weiger categoriek: aan de overkant schuilen de internationale strijders van Al Qaeda. Die ontvoerden enkele weken geleden nog twee collega's. Via een netwerk van journalisten krijg ik nog verontrustend nieuws binnen: er is een leider van Al Qaeda vermoord aan de grens en de beweging zint op wraak. Enkele honderden jihadisten die als door een wesp gestoken rondzwerven in het gebied waar we doorheen moeten: het stemt me niet bijster vrolijk. Maar Abdel Rahman haalt de schouders op. "Onze brigade is veel sterker. Wij hebben ook de twee gekidnapte journalisten helpen bevrijden."

De volgende nacht is het eindelijk zover. Bij valavond laden we alles in een auto die ons vlak bij de grens zal droppen. Daar komt een smokkelaar ons oppikken. Maar er volgt meteen een verhitte discussie: we zijn zijn *sahafi*, westerse journalisten, dat kost meer. Het is altijd hetzelfde, er zijn altijd wel lui die geld verdienen aan oorlog en ellende. Vorige week nog hadden we contact met een gids die maar liefst tienduizend dollar eiste voor een tocht naar Syrië. Een waanzinnig bedrag! Dat betaal ik niet. Wat sommige grote tv-stations doen, is hun zaak. Enkele boze telefoontjes van de rebellen aan de overzijde, en het probleem met de smokkelaars is opgelost.

En dan is het weer wachten geblazen. De maan verdwijnt af en toe achter de wolken, dat is goed. Hoe duisterder de nacht, hoe meer kans we maken. In de verte zie ik lichtjes, dat moet Syrië zijn. We schuilen nu in de greppel naast de weg. Abdel Rahman wikkelt de geblokte sjaal van de moedjahedien, de islamitische strijders, om zijn hoofd. "Zo kennen de revolutionairen mij, als Abu Hajar, mijn krijgsnaam", glimlacht hij. Verdwenen is de onopvallende vluchteling. In zijn krijgstenue doet hij me wat denken aan de jonge Osama: bedachtzaam, taai en met een brandende overtuiging. Ik sta op het punt om mijn leven toe te vertrouwen aan een man die gezocht wordt door de politie, een radicale moslim. Ben ik nu helemaal gek geworden? Toch geloof ik hem op zijn woord.

"Snel nu, hier moeten we lopen!" De legerpatrouille is voorbij. De angst is verdwenen, ik voel alleen nog de adrenaline pompen. Ik probeer niet te struikelen en spring van de ene kluit aarde naar de andere. Mijn kogelvrije vest begint steeds zwaarder te wegen. Ademhalen wordt alsmear moeilijker. Maar ik hoor de anderen ook hijgen. Dat stelt me gerust. Tussen de olijfbomen vinden we beschutting. De smokkelaar

spert enkele rollen prikkeldraad open. "Voorzichtig nu", fluistert hij. We klimmen er alle vijf doorheen: de gids, Jan, Patrick, ikzelf en Abu Hajar. Het is gelukt! Hier kunnen ze ons niets meer maken. In de verte zien we de lichten van een wagen aan en uit flitsen. Het afgesproken teken. Ver na middernacht bereiken we het plaatselijke hoofdkwartier van de Valken van Cham, de rebellengroep van Ayachi.

De Valken tellen naar eigen zeggen zo'n tweeduizend strijders, een allegaartje van deserteurs, boeren en studenten. Een krijgsmacht om rekening mee te houden. Abdel Rahman is heel duidelijk in zijn uitspraken. "Wij hebben géén Belgische of andere buitenlandse strijders nodig. Mensen die vechten, die hébben we hier. We hebben steun nodig: financiële steun, morele steun, wapens... Maar geen strijders." Ayachi is niet tuk op gekken die komen sterven in een wereld die ze niet kennen; gedreven door islamitische inspiraties waarvan hij betwijfelt of ze die wel hebben. En ik denk meteen: dit fenomeen wordt niet echt groot, is van voorbijgaande aard.

Op het intussen vertrouwde onderduikadres ontmoet ik een nieuwe gast. Mahmoed, heet de jongeman. Ik vraag me af of hij een nakomertje van de kruisvaarders kan zijn? Hij heeft halflang blond haar en lichtblauwe ogen. Zijn rechterarm is in een verband gewikkeld. Hij klapt zijn laptop open en toont me een map vol beeldfragmenten. Het zijn video-opnames van de Valken. Elke zichzelf respecterende brigade heeft immers zijn burgerjournalisten. Drie jongelui bedienen kleine cameraatjes. Soms vechten ze, maar er zijn toch nooit genoeg geweren voor iedereen.

"Beelden zijn ook belangrijk", zegt Mahmoed en hij toont me hoe een van zijn vrienden door de vuurlinie duikt en een dode soldaat berooft. Ik kijk hem vragend aan. Dit is toch niet bepaald eerbaar? "Ze grijpen de wapens en munitie, oorlogsbuit." De meeste wapens waar ze mee vechten, komen van het Syrische leger zelf. Soms moeten ze hun strijd enkele weken staken omdat de wapenvoorraad uitgeput raakt, maar na elke geslaagde overval kunnen ze weer verder. Ze gebruiken de video's om aan hun sponsors te tonen wat er met hun geld gebeurt.

Bij de Valken wordt nogal smalend gelachen met het Syrische politieke verzet in het buitenland en zelfs met het Vrije Syrische Leger, die in de kampen in Turkije paraderen, de camera's opzoeken en vervolgens het geld opstrijken. "Ze palaveren veel, maar we zien ze niet als we sterven." Toch krijgen zij makkelijker geld binnen. De geruchten dat de

islamitische rebellen massaal geld en wapens krijgen van de Golf-Arabieren, lijken me voorlopig fel overdreven. Soms moeten ze zelfs een gevecht onderbreken door een gebrek aan munitie, klagen ze. "We zullen niet vergeten wie ons allemaal in de steek heeft gelaten", klinkt het. Ik zal dat verwijt nog vaak horen.

Een van de commandanten springt recht en neemt me mee naar de toiletten. Hij wijst iets aan op de grond. Naast het toiletgat staat een borstbeeld van Assad. De mannen barsten in lachen uit. Hun gebaren liegen er niet om. Assad met de neus in de stront. Soldatenhumor is zelden verfiend. Dan krijg ik de video te zien van de laatste aanval. Het zijn de laatste 'heldendaden' van Mohammed Saleh, gevolgd door de granaatslag. Bloedende, verhakkelde lichamen. Een man die nog even traag zijn hoofd opheft, en het dan opgeeft. En dan het ene lichaam naast het andere, verwrongen in vreemde bochten, bedolven onder gruis en stof. Alles is grijs. Zo beeld ik me Pompeii in na de vulkaanuitbarsting. Dit zie je niet bij de nieuwsbeelden van de persagentschappen. Wat me nog het meest treft: er is geen gehuil of geschreeuw. Hoogstens een snik, of half gesmoord: "*Allah akbar*". Niemand rondom mij zegt iets. Dit is pas gebeurd. Ik drink van mijn thee en sluit even de ogen. Deze beelden zullen in mijn hoofd blijven spoken.

Ik voel dat iemand me aankijkt. Commandant Said glimlacht: "Wil je niet hier blijven en ook martelaar worden – *shaheed*?" Ik proef het woord, speel met het idee, maar zie tegelijk ook de beelden van de oorlog. De uitzichtloze oorlog. "Zeker en vast niet", antwoord ik misschien net iets te snel. Ik voel dat ze meer verwachten. "Ik ben christen. Misschien als er in België een dictator aan de macht komt." Commandant Said, Abu Hajar, Mahmoed, de jonge Zaki, ze lachen. Ik weet nooit wanneer deze mannen grapjes maken of bloedserieus zijn. Ik wil niet te lang in deze waanzinnige oorlog meegesleurd worden. Ik voel hem nu al in mijn hoofd kruipen.

"BELGIË HOEFT NIET TE VREZEN"

Het is Mahmoed die ons rond middernacht wegbrengt. De shuttledienst van de revolutie is eindelijk aangekomen. Hij maakt zonder veel poeha de regels duidelijk: als ze op een controlepost van het leger of de *shabiha*, de milities van het regime, stuiten, schieten ze onmiddellijk. Het is de enige manier om er levend door te komen. De tocht zal twee of drie uur duren. Met een rotvaart scheuren we door de dorpen langs kleine,

bochtige wegen om af en toe halt te houden aan een controlepost van de rebellen die ons over het traject informeren. Op een bepaald moment moeten we stoppen. Vijfhonderd meter verder is er een artilleriebarrage aan de gang. Mensen in het dorp nodigen ons uit om bij hen te schuilen zolang de beschietingen blijven duren. We zitten op kussens en drinken thee. Er worden nieuwtjes uitgewisseld, af en toe onderbroken door een verre knal. Dit moet zowat de vreemdste plaspauze uit mijn lange reis-carrière zijn.

Het is al bijna tijd voor het ochtendgebed als we onze bestemming bereiken: een van de dorpen in Jabal Zawiya, een berggebied met een geschiedenis van achteruitstelling en koppig verzet. Dit is onze thuis voor de komende dagen. We worden ingekwartierd bij een eenheid van de Valken en krijgen een matje. Eindelijk gaan de rebellen slapen. Het is rustig, vredig zelfs, vanaf de patio heb ik een mooi uitzicht op de streek. Het enige wat ik mis om van de ochtend te kunnen genieten, is een kop koffie. Twee rebellen slapen buiten op een bank, verscholen onder een deken. De rest ligt op de vloer, verspreid over enkele kamers. In een ruimte achter de deur liggen de wapens: vijf kalasjnikovs hangen aan de muur, boven op de kleerkast zitten de granaten in een zwarte plastic zak verstopt.

Niemand stoort zich aan onze aanwezigheid. Het leven van revolutionairen lijkt me bijwijlen redelijk saai. Slapen, eten, bidden en wachten op een nieuw gevecht. “Wij hebben beslist om ons leven aan de strijd te wijden tot de dictator verdreven is”, legt iemand uit. Overleven doen ze dankzij de steun van de dorpsbewoners. Die brengen hen voedsel. De meeste van deze mannen zijn boeren, studenten en deserteurs uit de streek. Revolteren is niet alleen vechten, maar ook theedrinken en eindeloos palaveren – over de strijd, de martelaren, maar vooral over het nieuwe Syrië. Dat moet een islamitische staat worden, daar bestaat in hun ogen weinig twijfel over. Uiteraard heeft de bevolking het recht om te kiezen en moet iedereen vertegenwoordigd zijn in het parlement. In de hoofden van de meeste rebellen blijft het een vaag ideaal. Het is dan ook een vreemd gezelschap dat zich rond mij schaart voor een discussie: twee salafisten met een lange baard, enkele moslimbroeders, een student en zelfs een soefi-imam. Maar het valt steeds meer op hoe belangrijk de rol van Abu Hajar is in de debatten.

De jihadi uit België spreekt geduldig en bedachtzaam. Als de anderen beginnen te roepen, antwoordt hij met rustige overtuigingskracht. Zijn

religieuze argumenten worden vaak aanvaard. "Ik probeer de islam en de democratie zoals ik die uit België ken te verzoenen", verklaart hij. Ik weet niet wat ik moet denken. In België is hij in de ogen van sommigen de baarlijke duivel. "België hoeft niet te vrezen. Ik draag het land in mijn hart en zal het nooit kwaad berokkenen. Jullie zorgen voor mijn familie." Is dit nu de extremist, de leider van een terreurnetwerk? Waarom zou ik hem geloven, hoe eerlijk is hij tegenover een ongelovige? Abu Hajar kijkt even ontdaan, gekwetst zelfs, als ik mijn twijfels uit. De toekomst zal het uitwijzen, als hij de jihad overleeft tenminste.

Naast mij zit Zaki, een student van amper negentien. Hij heeft een breed, vriendelijk gezicht en flaporen en glimlacht onschuldig. Als ik de anderen mag geloven, is hij een van de dappersten onder hen. Zaki bedient het zware machinegeweer in het heetst van de strijd. Is dat de overmoed van de jeugd, van iemand die niets te verliezen heeft, nog geen pijn kent? Ik zou graag binnendringen in dat hoofd. Droomt Zaki dezelfde puberdromen als zijn leeftijdsgenoten die bij ons hun eerste stappen aan de universiteit zetten? Fuiven, meisjes en voetbal zijn voor Zaki bidden, eten en vechten. Bloed! Bij zijn oom is onlangs een oog uitgeschoten. Kent hij dan helemaal geen angst?

Het is Said die me vandaag onder zijn hoede neemt. Hij is commandant van de Valken. We duiken uit de beschutting van het flatgebouw, de hoek om naar beneden, en we scheren langs een betonnen muurtje tot aan een zwartgeblakerde tank. Hier zijn we uit het vizier van de sluipschutters van het leger. "Verdomme!" Binnensmonds vloek ik omdat ik mijn kogelvrije vest toch in de koffer van de wagen gelaten heb. Heb ik te stoer willen doen tussen die revolutionairen? Said had me nogal meewarig aangekeken toen hij me zag sleuren met die overjaarse oorlogstroep.

"Het is veel handiger om onopvallend te blijven en snel te kunnen lopen." Hij kan het weten. Amper een week geleden boekte hij hier met zijn Valken hun grootste overwinning. Terwijl ik mijn omgeving aftuur, flitsen beelden van Beiroet of Sarajevo door mijn hoofd. De mooie residentiële flatgebouwen die over de stad uitkijken, zijn klaar voor de sloop. Stukgeschoten balkons, gebarricadeerd met zandzakken, gaten van mortierinslagen, verwrongen ijzer. Tien dagen lang heeft hier de razernij van de Syrische burgeroorlog gewoed. Het is een spookwijk geworden. Ik vraag me af of de veldslag geen pyrrusoverwinning is geweest.

Hij geeft me een rondleiding. We staan op de rand van de bovenste flat, in de uiterste hoek. In de muur gaapt een metersgroot gat. De stad

ligt aan mijn voeten. Ik heb het gevoel dat ik er een steen op zou kunnen gooien. "Hier zaten de sluipschutters. Soms kogelden ze zonder enige reden burgers op straat neer." Het zijn verhalen die ik vaker heb gehoord. Maar zoals bijna alles in deze obscene oorlog is dat onmogelijk te controleren. De doden kunnen het me niet vertellen.

Wanneer we in een put tussen twee huizenblokken in staan, verliest de commandant plots veel van zijn bravoure. Er slingert nog een sportschoen rond. "Kijk, het bloed van de martelaren." Een plek in het gras kleurt donkerrood. De revolutionairen waren te voortvarend. Ze kwamen onverwacht in het schootsveld van de tanks. Het resultaat: vijf doden en een tiental gewonden. Ik heb al foto's gezien van rebellen met een stukgeschoten hoofd, geen prettig beeld. Commandant Said was net een deur binnengestapt. De gloeiende granaatscherven bleven steken in de metalen deur. Hij ontkwam als bij wonder. Maar tussen de lijken lag zijn goede vriend Mohammed Saleh, de beste RPG-schutter van de bende (RPG's zijn draagbare raketwerpers). De opstandelingen hebben geen zware wapens en een tank uitschakelen met een granaatwerper kunnen alleen de allerbeste schutters. Daarna springen de anderen met ware doodsverachting op de kolos en gooien ze molotovcocktails door de geschutskoepel naar binnen. De uitgebrande wrakken zijn getuige van hun kunde.

"Mijn tijd was nog niet gekomen", knikt Said. "God heeft nog andere plannen met me." Hij pikt enkele legeruniformen op, klopt het stof eraf en gooit ze daarna achteloos weg. "De soldaten vechten niet met dezelfde overtuiging. Als de krijgskansen keren, proberen ze te ontkomen." Hij wijst naar een open plek op de helling naar de stad toe, midden in het schootsveld van het zware geschut beneden. "Daar liggen nog heel wat lijken", zegt hij. "We hebben aangeboden om de lichamen te ruilen tegen die van ons, zodat de familie de jongens kan begraven. Ze vertikken het. Het kan hun niet schelen." Krakende walkietalkies kondigen aan dat we weg moeten. De rebellen kijken zenuwachtig rond. Twee jonge mannen grijpen hun machinegeweer en springen op de motor. Er zijn helikopters op komst. Enkele rebellen rijden langs met een pick-up waarop het geschut van een tankkoepel is gemonteerd. Met hun vuur proberen ze de oude Russische helikopter te raken. Onbegonnen werk: het toestel vliegt te hoog. Her en der stijgen zwarte en grijze rookpluimen op.

Ik wil zien wat er gebeurt. Daarvoor ben ik tenslotte hier.

De commandant neemt me mee, we rijden de stofwolken tegemoet.

Twee huizen midden in het dorp zijn weggeblazen. Ze tonen me de scherven van een geïmproviseerde bom, een vat gevuld met TNT-explosieven. Die worden willekeurig, vanop grote hoogte, onbereikbaar voor de rebellen, op de huizen gegooid. Een oud vrouwtje en drie tienermeisjes scharrelen tussen het puin, tot ze op me toestappen. Ze bidden tot God om Assad te straffen. Het oudste meisje gilt en scheldt: "Is het dit wat Assad wil, zijn wij soms rebellen?" Op straat loopt een jongetje met een zakdoek tegen het hoofd gedrukt. Er sijpelt bloed door. Enkele honderden meters verderop werd nog een huis in puin gelegd. De bewoner is dood. Hij is weggevoerd voor de rituele reiniging.

Nog geen halfuur later rent een rouwstoet met een lijkbaar door de smalle steegjes: "Snel, snel: de helikopters zijn er weer." Een laatste keer afscheid nemen, het graf dichtgooien. Ik moet in allerijl een schop aanreiken. In Jabal Zawiya overvalt de dood je vanuit de lucht, onverwacht en zonder onderscheid. Zelfs het respect voor de doden verdwijnt. Op de begraafplaats liggen nog verschillende putten open. Sommige martelaren hebben hun graf al op voorhand gegraven, knikt Abu Hajar. Sinds enkele weken zijn de bombardementen in alle hevigheid losgebarsten. "Door de bevolking te terroriseren, willen ze hen van ons vervreemden", zeggen de rebellen. Mij lijken de haat en de woede alleen nog toe te nemen. Als we verder rijden, blijft alleen de vader van de dode jongeman nog achter bij het graf. Hij probeert tevergeefs een sigaret te rollen.

ONTSNAPT AAN DE DOOD

En dan ondervind ik ook opnieuw de vloek van Syrië. We bezoeken een opleidingsschool voor nieuwe rekruten. De situatie is heel gespannen. De Koranleeraar noemt journalisten spionnen, weigert me ook maar een hand te geven of me aan te kijken. Ik heb zelden zulk onbeschoft gedrag meegemaakt in de moslimwereld, zelfs niet bij de meest extremistische predikers. Later zal ik beseffen dat deze paranoïde kerel mij het leven heeft gered. Amper drie minuten na ons vertrek stoppen de rebellen plots. We bevinden ons enkele bochten hoger op de weg. Iedereen duikt uit de wagen en drukt zich plat tegen de muur. Een Russische Mig scheert over ons hoofd en plaatst een gerichte aanval vlakbij. De raket slaat in op de plek in de school waar we net nog stonden. Het achterhoofd van een van de rebellen is weggerukt. Een vreselijk beeld. Onmiddellijk braken de walkietalkies: "Aan alle eenheden, arresteer de buitenlandse journalisten!" Abu Hajar duwt ons in de wagen, we scheuren langs sluipwegen

naar een ander onderduikadres, waar vrienden van hem wonen.

De aanwezigen taxeren ons zwijgend. Ik begrijp hun twijfels. Ze zijn een vriend kwijtgespeeld, die aanval kan toch geen toeval zijn? Vanaf nu hebben we ons lot niet meer in eigen handen. Ik vervloek Syrië. Dit is al de tweede keer in één jaar tijd dat ik op het nippertje aan een aanslag ontsnap. Was dit nu een operatie tegen de Valken of is er meer aan de hand? Het worden slopende uren, we drinken thee en wachten. "Ben je bang?", vraagt de commandant van de rebellen. Ik haal mijn schouders op. Het lot dat je niet in handen hebt, moet je ondergaan. Ik weet dat ik geen spion ben, ik ben journalist. Tegelijk is er een zinnetje dat door mijn hoofd blijft malen: "Ik wil hier weg!" Uiteindelijk velt de chef van de veiligheidsdienst van de rebellen het verdict: "Julie waren zélf het doelwit, vermoedelijk schuilt er een spion in het dorp die jullie aanwezigheid in de school verraden heeft." Hoe dan ook, het is tijd om te vertrekken. De sfeer is verpest, allicht zal er altijd een spoor van wantrouwen blijven.

Die nacht vertrekt er opnieuw een busje naar de grens. Maar als het één keer misloopt, blijft het kennelijk fout gaan. Als we weer door het prikkeldraad klauteren, worden we samen met een tiental clandestiene vluchtelingen opgepakt door Turkse grenswachters. Ze blaffen hun bevelen: "Op de knieën, handen in de lucht!" De vluchtelingen krijgen een paar klappen, al hun bezittingen worden op de grond gegoid. Onderhandelen heeft geen zin. Met het geweer in de rug worden we opnieuw de grens over gedreven. Terug naar Syrië, de moed zinkt me in de schoenen. Als we buiten het bereik van het zwaailicht komen, duiken we een greppel in. Met onze neus in de modder wachten we af tussen de gewassen. Het lijkt uren te duren eer de patrouille zich in beweging zet en weggaat.

Vanuit een ooghoek zie ik hoe de vluchtelingen door het prikkeldraad geduwd worden. Zo voelt een familie van sukkelaars op de vlucht voor de bommen zich dus aan de grenzen van Europa. Het kat-en-muisspel duurt de hele nacht. Een honderdtal meter verder lopen en kruipen, wegduiken als de zwaailichten weer langs komen. Op de weg langs de grens horen we stemmen die maar niet verdwijnen. Smokkelaars of soldaten? We wachten. Ten einde raad springen we uiteindelijk toch op de baan. We zijn gered. De vloek van Syrië is voor even afgewend.

“ZE ZIJN VOORAL MET ZICHZELF BEZIG”

Zes maanden later ontmoet ik Ayachi opnieuw. We hebben een wat louche afspraak gemaakt in een *safehouse* aan een grensovergang met Turkije. De sfeer is hier helemaal anders geworden dan een halfjaar geleden. Alles moet nu nog veel meer in het verborgene gebeuren. Ik voel dat er iets gevaarlijks aan het broeien is, waar ik geen grip op heb. Iets vreemds. Een onheilspellend gevoel bekruipt mij. Ik voel me zeker niet op mijn gemak. Ik weet me plots omringd door mannen met baarden en sporttassen. Achteraf weet ik natuurlijk dat ze aan het wachten waren op een bus, op hun contactpersoon. Er liepen daar mensen van wie ik nu gewoon wéét dat ze van ergens anders kwamen. Ik herinner mij nog dat ik dacht: *tiens*, wat is hier eigenlijk aan de hand? Ze stonden er zomaar. Ik voelde mij bekeken. Ik zou er nu niet meer durven staan, wetende dat mijn leven in gevaar was.

De plaats van afspraak is in een appartementje boven zo'n typische Turkse winkel of theehuis. Daar zit ik met Ayachi in een kale ruimte. Hij zit in zo'n versleten eenmansfauteuil die je vaak op studentenkoten tegenkomt. Ik krijg een plastic stoel tegenover hem aangeboden. Dat is dan zijn *safehouse*. Hij is gewond. En hij vertelt. Voor het eerst kan ik hem vragen wat er nu eigenlijk aan de hand is. Wie die extremisten eigenlijk zijn? Toen we elkaar de vorige keer spraken, wuifde hij het fenomeen weg.

Ondertussen lijken bepaalde grensovergangen stevig in handen van Al Nusra. Op bepaalde plaatsen aan de overkant van de Syrisch-Turkse grens kunnen we niet meer door. Wij waren de grens clandestien overgestoken en hadden gevreesd in handen van het leger te vallen. Maar in feite was het grotere gevaar nu om in handen van die gasten te vallen! Vroeger was dat nooit een zorg geweest. In eigen land hadden we ondertussen ook al via de media uitvoerig kennisgemaakt met Jejoen Bontinck, de negentienjarige Antwerpenaar die in de armen van Sharia4Belgium van Fouad Belkacem was terechtgekomen, geradicaliseerd raakte en vervolgens was afgereisd naar Syrië. Dus vraag ik Ayachi wat er gaande is. En hij begint op te sommen. Hij vertelt dat er drie extremistische organisaties zijn, buiten Al Nusra. Hij vermeldt ISIS ook al, denk ik. Maar er zijn verschillende fracties. Hij lijkt duidelijk wel op de hoogte te zijn van de *who's who*: die zitten in villa A en die anderen zitten in *safehouse* B... Hij heeft dus wel een inzicht in wat er zich afspeelt, maar hij neemt

het nog niet au sérieux. “Die jongemannen die uit Europa komen, zijn geen echte strijders. We zien ze bijna nooit als we afspraken maken om een gezamenlijke aanval uit te voeren op de posities van het Syrische leger. Ze zijn vooral met zichzelf bezig”, dat zijn de laatste woorden van Abder Rahman Ayachi. Daarna nemen we afscheid.

Op dat moment heeft ook hij niet door dat er een machtsstrijd en een afrekening aan de gang is binnen de Syrische verzetsbeweging. Ik heb het zelf ook niet door. Enkele maanden later krijg ik de boodschap dat Ayachi is omgekomen bij een aanval. Hoezeer onze wereld en onze denkbeelden ook verschilden, toch voel ik het een beetje als een verlies aan. Ik heb hem als een man van zijn woord leren kennen, helemaal anders dan de perverse wereld waar de jihadistrijders van IS in rondwaren.

UNIVERSITÉ CATHOLIQUE DE LOUVAIN
Faculté de philosophie, arts et lettres

Place Blaise Pascal, 1 bte L3.03.11, 1348 Louvain-la-Neuve, Belgique | www.uclouvain.be/fial